

האם זה בסדר לשאול כל שאלה במהלך לימוד התורה?

מגיש:

יהונתן רבינזון

ת"ז 217502996

כיתה ז

ישיבת בני עקיבא הדרום, רחובות

מנחה העבודה: הרב ראם צפרי

תוכן עניינים

1	שער
2	תוכן עניינים
3	הקדמה
4	מבוא
5	פרק 1] לייצר שאלות: טוב או לא?
5	א] מהלך הדיון התלמודי
5	1] התלמיד האידיאלי
7	2] הרב לומד מהתלמיד
7	א] גם לפסיקה ולדין
10	ב] אמוראים בולטים
10	ב1] אביי ורבה
10	א] בהגדה של פסח
11	ב] הכיוון הפדגוגי
12	ג] קירוב לתלמידים ושמחה
13	ד] פיתוח יצירתיות גם אצל קטנים
15	ב2] רבי ירמיה
15	ב3] השמחה אצל המקשן ויוצר הבעיות
16	ג] אסור לוותר
18	ד] הסקרנות
19	ה] עמדות האחרונים
19	1] גישת הרב חיים מוולוז'ין
21	2] גישת הרב אליעזר פלצינסקי
21	ו] סיכום הפרק
24	פרק 2] זהירות והגבלות
24	א] כאשר הרב בסוגייה אחרת
25	ב] להמון העם
27	ג] לא לפגוע ברב
28	ד] במינוי
29	ה] שלא לשמה
30	ו] סיכום הפרק
32	פרק 3] דיון וסיכום
32	א] מסקנות כלליות
33	ב] ליישום מעשי
34	נספחים
34	א] שלא לשמה
37	ב] גישת הרב אליעזר פלצינסקי
39	רשימה ביבליוגרפית

הקדמה

שמי יהונתן רבינוון, והסיבה שבחרתי בנושא זה, היא שאני ילד שאוהב לשאול ולהחכים בעזרת השאלות. לפיכך, רציתי לדעת האם לפי התורה, זה אסור או מותר או כדאי, ואולי אפילו מצווה וחובה לשאול כל שאלה את הרב במקצועות הקודש ואולי גם את המורים במקצועות החול? (בעבודה הנוכחית אתמקד בלימודי הקודש).

יתכן שהעבודה הנוכחית תעזור גם לתלמידים אחרים, גם לרבנים וגם למורים ששואלים אותם שאלות שיתייחסו בהתאם למה שעולה מהתורה. אני מקבל עלי לקבל עלי את המסקנות שיעלו מהעבודה ולהשתדל לפעול בהתאם למה שהתורה אומרת, גם אם זה יהיה לי פחות נוח, ויותר קשה עם המסקנות. תודה מיוחדת לאבי מורי אשר עודד אותי ואף למד ביחד איתי את הסוגיות. ותודה רבה למנחה העבודה שעזר כל כך הרבה בעבודה הזאת.

מבוא

שאלת החקר היא האם גישת התלמוד היא שזה טוב לשאול שאלות או שלא.

בפרק הראשון אערוך את הדברים לפי אתיחס בסעיפים א-ב למה שעולה מתוך התלמוד עצמו, הן ממהלך הדיון התלמודי והן מהאמוראים הבולטים בעידוד השאלות. יש לתת את משפט הבכורה למקור הראשוני.

בסעיף ג אתיחס לגישת הרב קוק אשר עוסק בפיתוח הכוחות הטובים שהתברכנו בהם. מדובר בזווית אמונית מחשבתית.

בסעיף ד אתיחס לגישה המדעית כיום לגבי חשיבות הסקרנות, יצירת השאלות והחקר.

בסעיף ה אביא תימוכין לעמדה שאני מציג מהאחרונים.

בסעיף ו אסכם את הפרק.

בפרק השני אעסוק בסכנות השונות בהעלאת השאלות מבלי לבצע בקרה עצמית ואעלה את הפתרונות לסכנות, ואסכם את הדברים.

בפרק השלישי אדון ואעלה מסקנות. אחלק את המסקנות לשני חלקים- האחד, מסקנות כלליות, והשני- ליישום מעשי.

בסוף העבודה אציג נספחים ורשימה ביבליוגרפית.

פרק 1] לייצר שאלות : טוב או לא?

א] מהלך הדיון התלמודי

כל מהלך הדיון התלמודי הוא בדרך משא ומתן, כאשר כל שאלה היא לגיטימית, גם כאשר המהלך מורכב ונדרשת אנלוגיה מורכבת. הדברים פשוטים, אבל בכדי שתהיה "תורה עם בית אבי"¹, אביא מס' מקורות.

א1] התלמיד האידיאלי : הביקורתי ולא ה-"YES MAN"

בסיפור התלמודי על רבי יוחנן וריש לקיש נאמרו הדברים הבאים:²

יומא חד הוו מפלגי בי מדרשא : הסייף והסכין והפגיון והרומח ומגל יד ומגל קציר מאימתי מקבלין טומאה - משעת גמר מלאכתן, ומאימתי גמר מלאכתן? רבי יוחנן אומר : משיצרפם בכבשן, ריש לקיש אמר : משיצחצחון במים. - אמר ליה : לסטאה בלסטיותיה ידע! - אמר ליה : ומאי אהנת לי? התם רבי קרו לי, הכא רבי קרו לי. אמר ליה : אהנאי לך דאקרבינך תחת כנפי השכינה. חלש דעתיה דרבי יוחנן, חלש ריש לקיש. אתאי אחתיה קא בכיא, אמרה ליה : עשה בשביל בני! אמר לה : עזבה יתמיך אני אחיה. - עשה בשביל אלמנותי! - אמר לה : ואלמנותיך עלי תבטחו. נח נפשיה דרבי שמעון בן לקיש, והוה קא מצטער רבי יוחנן בתריה טובא.

אמרו רבנן : מאן ליזיל ליתביה לדעתיה - ניזיל רבי אלעזר בן פדת, דמחדדין שמעתתיה. אזל יתיב קמיה, כל מילתא דהוה אמר רבי יוחנן אמר ליה : תניא דמסייעא לך. אמר : את כבר לקישא? בר לקישא, כי הוה אמינא מילתא - הוה מקשי לי עשרין וארבע קושייתא, ומפרקינא ליה עשרין וארבעה פרוקי, וממילא רווחא שמעתא. ואת אמרת תניא דמסייע לך, אטו לא ידענא דשפיר קאמינא?

הוה קא אזיל וקרע מאניה, וקא בכי ואמר : היכא את בר לקישא, היכא את בר לקישא, והוה קא צוח עד דשף דעתיה [מיניה].

¹ תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק יט הלכה א: ר' זעירה בשם ר"א כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה.
² תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פד עמוד א

בעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה.

כלומר, רבי יוחנן היה גיסו של ריש לקיש כאשר רבי יוחנן הכיר לו את אחותו. רבי יוחנן הקפיד על ריש לקיש בסגנון דבריו במחלוקת שלהם מכיוון שהוא זיה כאן זלזול בכבוד התורה, לפי דעתו. האובדן של ריש לקיש מחייו ומהלימוד של רבי יוחנן היה גדול, ורבי יוחנן נכנס למצוקה נפשית. סביבתו הייתה ערה למצוקה וניסתה למצוא תחליף לריש לקיש - רבי אלעזר בן פדת. לאחר הלימוד איתו, כאשר רבי אלעזר בן פדת הביא ראיות חזקות לשיטת רבי יוחנן, רבי יוחנן זעק – "אני מחפש את הביקורת, את מי שיפריך את דברי וע"י שאלותיו המחכימות נגיע אל האמת, כמו ריש לקיש. אינני מחפש את מי שיביא ראיות לדברי. אני יודע שאני אומר דברים טובים, אבל ראיות בעד לא מקרבות אותי ואותנו אל חקר האמת".

כלומר, האידיאל הוא התלמיד המחכים את רבותיו ע"י שאלות טובות. להבדיל, בספרות הכללית, יש שיטה מעניינת לקארל פופר,³ מומחה בפילוסופיה של המדע, והוא חידש את "עיקרון ההפרכה" אשר טוען את הדבר הבא: בכדי להגיע אל האמת המדעית, יש לנסות לדחות את השיטה, ורק אחרי שהשיטה תעמוד במבחן זה, היא תחשב אמיתית ומדעית. אם נביא איסוף ראיות שאותה שיטה, "הוכחות", היא עדיין לא מוכחת כאמת מדעית. איסוף ראיות התומכות באותה שיטה, "הוכחות", עדיין לא מוכיחות שהיא אכן אמת מדעית. זה בדיוק הקו של רבי יוחנן - העיקר הוא להגיע אל האמת של התורה, וזה יכול להיות רק ע"י תלמיד אשר מבצע את "קריטריון ההפרכה", לא ע"י מי שמביא ראיות.

רואים מכאן את העדפת רבי יוחנן לתלמיד שהוא "no men" ולא לתלמיד שהוא "yes men". ובעצם הרבה יותר מזה, אין חיים משמעותיים בלי תורה עם שאלות מהתלמידים, אין גם תורה אמיתית בלי תלמיד שמקשה שאלות טובות, עד כדי כך שרבי יוחנן איבד את דעתו (השתגע)!!!. התורה הייתה חשובה לרבי יוחנן יותר מהכל. הוא לא מנע את פטירת גיסו עבור האחיינים שלו ולא עבור אחותו, אבל כאשר הוא נוכח בחיסרון של התלמיד כמו ריש לקיש שהוא "no men", אז הוא קרע את בגדיו והתאבל עליו בכאב עמוק.

רואים מכאן את **חשיבות שאלות התלמיד להעשרת שיטת הרב** ואת "הרווח" של הרב מהתלמיד. באופן דומה הוא גם בפסיקת הלכה וגם בישיבה בבית הדין.

³ ראה לדוגמה בערך "הפרכה" בוויקיפדיה, <https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%94%D7%A4%D7%A8%D7%9B%D7%94>
ת' כניסה 18 למרץ 2022.

א2] הרב לומד מהתלמיד

העיקרון שהרב לומד מתלמידו, נמצא גם בתלמוד במפורש:⁴

אמר רב נחמן בר יצחק: למה נמשלו דברי תורה כעץ, שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה, לומר לך: מה עץ קטן מדליק את הגדול - אף תלמידי חכמים, קטנים מחדדים את הגדולים. והיינו דאמר רבי חנינא: הרבה למדתי מרבותי ומחבירי יותר מרבותי, ומתלמידי יותר מכולן.

התלמוד עוסק קודם לכן בחשיבות הלימוד בחבורה. כאן התלמוד מתמקד מהזווית של הרב - תפקיד הקטן הוא לחדד את רבו הגדול ע"י שאלותיו, ובכך הרב נשכר. כיצד החידוד? ע"י ששואלים את הרב!!!⁵

א2א] לימוד תורה עם התלמידים הוא גם פסיקת הדין

מצאנו בחז"ל שתלמידים לפני רבם הם **משתתפים ומשפיעים** על פסק ההלכה ואפילו בדיני נפשות, והציפיות מהם הן שהם לא יפחדו מלהביע את עמדתם גם בניגוד לעמדת הרב שלהם.

יש שכינה גם על דיינים כמו בלימוד התורה

בשלב הראשון, נראה שהשכינה שרויה על שלשה דיינים כמו אלו שלומדים תורה:⁶

אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: מנין שהקדוש ברוך הוא מצוי בבית הכנסת ... ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם - שנאמר: בקרב אלהים ישפוט; ומנין לשנים שיושבין ועוסקין בתורה ששכינה עמהם ... וכי מאחר דאפילו תרי - תלתא מבעיא? מהו דתימא: דינא שלמא בעלמא הוא, ולא אתיא שכינה - קמשמע לן דדינא נמי היינו תורה.

רואים מכאן שפסיקת דין נחשבת כמו לומד תורה, ואז יש אחריות למהלך של הדין כמו בתוך לימוד התורה.

⁴ תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז עמוד א. באופן דומה, יש מקבילה בתלמוד בבלי מסכת מכות דף י עמוד א

⁵ רש"י מסכת תענית דף ז עמוד א - קטנים מחדדין - ששואלין כל שעה

⁶ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ו עמוד א

חובת הרב שיהיה לפניו תלמיד שהוא חכם בשעת הדין

והנה למדנו בתלמוד את הדין הבא: ⁷ "מניין לדיין שלא ישב תלמיד בור לפניו? ת"ל: מדבר שקר תרחק".

כלומר, כאשר התלמיד הוא בור, קיים חשש שהוא יטעה את הדיין.⁸
להלכה: הרי"ף⁹ והרא"ש¹⁰ והמאירי שם הביאו את הדברים להלכה, ופסקי רי"ד,
 וכן כ' הרמב"ם¹¹ והשו"ע.¹² ויש שכתבו שיש איסור על הדיינים להושיב בקרבם
 תלמיד שהוא בור והם חייבים להוציא אותו, גם כאשר הוא איננו במניין הדיינים.¹³
 הרי לפנינו שהציפיות מהתלמיד בשעת הדין הן שהוא יהיה פעיל, ישאל, יביע את
 עמדתו ושהוא ישפיע על מהלך הדיון והפסיקה. בכך הוא מסייע לרב להגיע אל
 הפסק האמיתי. לפיכך, פשוט שכאשר התלמיד הוא בור, הוא עלול להטעות את רבו
 ולהזיק לאמת.¹⁴ לאור זאת, ברור שהתלמיד חייב להיות ת"ח. מעבר לחכמה, יש
 כאן גם עניין מנטלי בגישה שלו לשאול ולהיות ביקורתי, וכפי שאביא בסמוך.

חובת התלמיד להביע את עמדתו בדין גם בניגוד לעמדת הרב

כך למדנו בתלמוד:¹⁵

רבי יהושע בן קרחה¹⁶ אומר: מניין לתלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לעני
 וחובה לעשיר, מניין שלא ישתוק – שנאמר לא תגורו מפני איש, רבי חנין
 אומר: לא תכניס דבריך מפני איש.

⁷ תלמוד בבלי מסכת שבועות דף ל עמוד ב.

⁸ רש"י על תלמוד בבלי מסכת שבועות דף ל עמוד ב, וכו"ב כ' רבינו יהונתן הכהן מלוניל על הרי"ף שם, הר"ן על הרי"ף שם,

⁹ אלפסי, רבי יצחק, מהדורת פרויקט השו"ת 28+.

¹⁰ רא"ש מסכת שבועות פרק ד סימן ז.

¹¹ רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כב הלכה ב

¹² שולחן ערוך חושן משפט הלכות דיינים סימן ט סעיף ו

¹³ פריסמן, הרב א"י ואחרים, הלכה פסוקה על חושן משפט, חלק שני, ירושלים: אריאל, מכון הרי פישל, תשמ"ז, דף יד'-טו'.

¹⁴ האמת היא ערך עליון בפסיקה, ולכן הדיין חייב להתנתק מהאגו ואסור לו לעשות סגורין לדברין ולהיות "הגנת" [תלמוד בבלי שבועות שם, וכך השו"ע פוסק להלכה]

¹⁵ תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף ו עמוד ב

¹⁶ ביד הרב הרצוג- בן לוי, ועפ"ז הוא אמורא ולא תנא. ואמנם, בשאר כל עדי הנוסח, הן בסנהדרין והן בשבועות ברור שמדובר בתנא. מאידך, ברי"ף הנוסח הוא ריב"ל. למרות זאת, הרא"ש כ' ר"י בן קרחה. וראה בנאבארו, רבי בכור יצחק, לב מבין על הרמב"ם בהלכות סנהדרין פרק כב פירוש לב מבין על הרמב"ם בהלכות סנהדרין פרק כב הלכה שריב"ל הוא תנא, ואכמ"ל. ויתכן שיש טעות בנוסח לאלו שגורסים ריב"ל, והוא נמשך מעניין דרשתו על קולר בצוואר כולם, אשר קשור מהותית לענייננו.

והסוגייה כפולה גם במקום אחר: ¹⁷

מנין לתלמיד שיושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחוב לעשיר, מנין שלא ישתוק? תלמוד לומר: מדבר שקר תרחק.

יש הבדל בין הטעמים בשתי הסוגיות, האם נלמד מחובת ההיצמדות לאמת או מהאיסור על היושב בדין שלא לפחד גם מהדיין הבכיר. לפי מסכת סנהדרין, זה מצד חובת התלמיד להעלות את הדברים החוצה לציבור ולהביא אל הפוסקים באופן מפורש ולא להשאיר את הדברים בקרבו. לפי התלמוד במסכת שבועות, מדובר לא מצד האדם, התלמיד, "הגברא", אלא מצד האמת של התורה, מצד "החפצא". בנוגע למקור האיסור ולמהות, הרמב"ם כ' את הן את המקור מ"לא תגורו", והן את "מדבר שקר תרחק", אבל השו"ע כ' רק את "מדבר שקר תרחק".

הרי"ף והרא"ש פסקו את הדברים להלכה.

האם מדובר בתלמיד שהוא דיין ממונה? היד רמ"ה¹⁸ מבאר שד"א גם כאשר אין מוטל על התלמיד עול הדיינות, הוא חייב להתערב, ולא נאמר שמשום כבוד רבו שישתוק, או מחשש הפגיעה ע"י העשיר הכוחני (שמסוגל לפגוע בו חזק בזכות כספו), וזה החידוש כאן שאסור לו לשתוק.

כיו"ב גם הרב פריסמן שם מדגיש שמדובר כאן לא רק בתלמיד ולא רק במי שנמצא במעטפת של ב"ד, אלא גם בכ"א אשר נקלע שם לדיון. מצאנו ראייה לדבר מהירושלמי כאשר לא מופיע שם דווקא תלמיד:

רבי יהושע בן קרחה אומר הרי שהיה יושב אצל הדיין וראה זכות לעני וחובה לעשיר מניין שלא ישתוק שנא' [דברים א יז] לא תגורו מפני איש אל תכניס דבריך מפני איש.

מדובר באותו שם התנא, וכפי שמופיע בבבלי בסנהדרין. ההבדל בין התלמודים הוא ב"תלמיד" שנמצא בסנהדרין ולא בירושלמי.

הרי לפנינו שגם מי שאיננו תלמיד אלא כל אדם שהזדמן באופן אקראי ויש לו טענות ממשיות הוא חייב להביע את הדברים. יש לציין שמצאנו כיו"ב בדיני נפשות.

¹⁷ תלמוד בבלי מסכת שבועות דף לא עמוד א

¹⁸ אבולעפיה, רבנו מאיר ב"ר טודרוס הלוי אבולעפיה (הרמ"ה), יד רמ"ה על מסכת סנהדרין.

והמאירי¹⁹ כי "אין לו לשתוק לכבוד רבו אלא יזכירנו הלכה", כלומר, שהתלמיד יזכיר באופן עדין לרבו, ויהיה גם כבוד רבו באופן האמירה וגם התלמיד יבצע את חובתו בעצם העברת המסר.

להלכה, הרי"ף והרא"ש כי את הדברים²⁰, וכן הרמב"ם²¹ והשולחן ערוך²².

הרווח של הרב מהצטרפות התלמיד לחבר הפוסקים: מבואר בתלמוד שכל מי שיושב בדין גם נושא בעונש מהשמים על אחריותו במקרה שהוא טעה בדין או בפסק²³. לפיכך כדאי לרב לשתף בהכרעות את התלמיד ולהתחשב בשאלותיו

א3] אמוראים בולטים לגישה זו בתוך התלמוד

להלן אתמקד בשני אמוראים- האחד, רבה ואביי [אחשיב אותם כאחד מכיוון שאביי לא היה אביי בלי רבה דודו ורבו], והשני- רבי ירמיה.

1] רבה ואביי

התלמוד מכונה "הוויות דאביי ורבא"²⁴. כלומר, אביי הוא חצי מהצמד שהפך להיות הסמל של מהות התלמוד. אביי בולט במיוחד בערנות שלו לשאול שאלות. לפיכך אתמקד בענייניו של אביי כמי שמרבה לשאול ולהקשות. אוסיף עוד התייחסות לאמורא בולט נוסף בתחום זה.

אביי שהתייתם מאמו ומאביו באופן טרגי, גדל אצל דוד רבה ודודתו, ובכדי להבין את ענייניו של אביי, יש ללמוד על הגידול של אביי ע"י החינוך של דודו, רבה. לאור זאת, הנכון הוא לעסוק בגישת הדוד המצמיח, רבה, עם תלמידו אחיינו כבנו, אביי.

¹⁹ המאירי, ר' מנחם בן שלמה למשפחת המאירי, בית הבחירה למאירי מסכת סנהדרין דף ו עמוד ב.

²⁰ רא"ש מסכת סנהדרין פרק א סימן ו

²¹ רמב"ם, הלכות סנהדרין פרק כב הלכה ב- וכן תלמיד שהיה יושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר אם שתק הרי זה עובר משום לא תגורו מפני איש ועל זה נאמר מדבר שקר תרחק, ומנין לדיין שלא יושב תלמיד בור לפניו תלמוד לומר מדבר שקר תרחק.

²² קארו, הרב יוסף, שולחן ערוך חושן משפט הלכות דיינים סימן ט סעיף ז- תלמיד היושב בפני רבו ורואה זכות לעני, והרב רוצה לחייבו, חייב ללמד עליו זכות, ואם שותק עובר משום מדבר שקר תרחק (שמות כג, ז).

²³ תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף ז עמוד ב, תלמוד בבלי מסכת הוריות דף ג עמוד ב

²⁴ תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כח עמוד א.

א1] בהגדה של פסח

וכה למדנו בתלמוד בעניין הגדה של פסח: ²⁵

למה עוקרין את השולחן?

אמרי דבי רבי ינאי: כדי שיכירו תינוקות וישאלו.

אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזא דקא מדלי תכא מקמיה. אמר להו: עדיין לא קא אכלינן, אתו קא מעקרי תכא מיקמן? אמר ליה רבה: פטרתן מלומר מה נשתנה.

מבואר כאן שרבה עודד את אביי ליצור שאלות מתוך ערנות וחיות כאשר "הפיגום"²⁶ הוא עקירת השולחן שנוסדה כבר במשנה וכפי שמבואר ע"י בית מדרשו של רבי ינאי. למעשה, כל החלק הראשון של ליל הסדר הוא בכיוון זה של יצירת "פיגום" לילדים כאשר התוצר והיעד הוא שאלת השאלות של הילדים [בכדי לשמור על ההיקף בחרתי להציג את ההוכחות לעיקרון הנ"ל בקובץ נפרד]. לא בכדי התלמוד מדגים את השימוש בפיגום דווקא ברבה ואביי, מכיוון שזו דרך חינוך עקבית כפי שאביא בהמשך. **ניתן ללמוד רבות לעקרונות אלו מההגדה של פסח, אבל בכדי שלא לחרוג בהיקף העבודה, עיקרי הדברים מצורפים בקובץ נפרד.**

קישור לנספח

א2] הכיוון הפדגוגי של רבה

להלן נדון במכלול של אביי ורבה, כאשר רבה היה דודו, רבו ואביו המאמץ של אביי. יש מס' מקומות בתלמוד שרואים את הגישה העקבית של רבה להפעיל את התלמיד ולפתח בקרבו את הכלים לחשיבה עצמית. לעיתים, הרב עצמו נראה כמי שאיננו שולט בסוגיה, וזו היא אכן הענווה [הרגעית] של הרב. וכך מצאנו בסוגיות הבאות:

ההוא דנחית קמיה דרבה ואמר: אתה חסת על קן צפור אתה חוס ורחם עלינו. אמר רבה: כמה ידע האי צורבא מרבנן לרצויי למריה! - אמר ליה אביי: והא משתקין אותו תנן! **ורבה נמי - לחדודי לאביי הוא דבעי.**²⁷

²⁵ תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קטו עמוד ב

²⁶ בשיטת ויגוצקי, והכוונה היא להנחיה של המורה להוביל את הילד ללמידה עצמאית. ראה פיגומים לגישת ויגוצקי [/https://wikipedia.org/iw/what-are-the-3-types-of-scaffolds](https://wikipedia.org/iw/what-are-the-3-types-of-scaffolds) ת' כניסה: 16 למרץ 2022.

יש לציין ש-לב ויגוצקי היה יהודי שחי ברוסיה, והוא הושפע מעבודתו של פיאז'ה.

²⁷ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לג עמוד ב'. זו סוגייה כפולה אשר מופיעה גם במסכת מגילה דף כה:.

כלומר, רבה באופן מכוון שיבח את הש"ץ שנהג שלא כדין בכדי להפיק מאביו תגובה של תמיהה מתוך שליטתו בסוגיה. אכן, מכאן עולה תמיהה על רבה עצמו, כיצד הוא שיבח את הטועה? והתלמוד משיב שרבה ידע שזו טעות, אבל הוא רצה לגרות את אביו להגיב ולשאול.

באופן דומה, מצאנו עוד שתי סוגיות עם אותו העיקרון של רבה לאביו תלמידו.²⁸ יש שהקשו איזה צורך רבה ראה לחדד ממה שמפורש במשנה שם.²⁹ לדעתי, מדובר בחינוך **מנטלי**, להעניז לחשוב ולשאול. גם כאשר השאלה פשוטה, לא כולם יעזו לשאול. חייבים לתת אווירה של לגיטימציה ועידוד וחיזוק לשאול ולחשוב ולהתייחס לסקרנות כאל מנוע ללמידה ולהתפתחות. האם רבה הצליח במאמצים שלו? נראה בהחלט שכן!!! אביו היה מחודד מאוד והוא הצטיין בחוש הביקורת שלו ובקושיות שלו שהחכימו ולמעשה **בנו** את התלמוד. כל מהלך הדיון התלמודי הוא בדרך משא ומתן, כאשר כל שאלה היא לגיטימית, גם כאשר המהלך מורכב ונדרשת אנלוגיה מורכבת.

התלמוד מכונה "הוויות דאביו ורבא"³⁰. לפיכך כל מהלך הדיון התלמודי הוא בדרך משא ומתן, כאשר כל שאלה היא לגיטימית, גם כאשר המהלך מורכב ונדרשת אנלוגיה מורכבת. אביו הצטיין בחוש הביקורת ובשאלות, וזה היה המיקוד שלו, לא בתירוצים ולא בסיכום הלכתי ובהכרעה. יתכן שזו הסיבה שהלכה כרבא מולו פרט למקרים חריגים.³¹ לפיכך ברור שהשמחה היא אמיתית ועמוקה, שמחת המימוש העצמי בקודש של אביו ובניין התורה מכוחו המיוחד.³²

א3] רבה משדר קירוב לתלמידים ע"י השמחה

על השמחה כהקדמה ללימוד תורה, למדנו בתלמוד הבבלי את הדברים הבאים:³³

ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות, ולא מתוך עצבות, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה. אמר רב יהודה אמר רב: וכן לדבר הלכה. ..

²⁸ תלמוד בבלי מסכת חולין מג: וכן במסכת נידה דף ד:.

²⁹ שוטנשטיין ברכות לג: הערה 27.

³⁰ תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כח עמוד א.

³¹ תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף כב עמוד ב.

³² ראה להלן בדברי הרב קוק על תורה לשמה.

³³ תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ק"ז עמוד א וכן בשבת דף ל' עמ' ב'.

איני? והאמר רב גידל אמר רב: כל תלמיד חכם היושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר - תכוונה, שנאמר +שיר השירים ה+ שפתותיו שושנים נוטפות מור עבר אל תקרי שושנים - אלא שושנים, אל תקרי מור עבר אלא מר עבר!

לא קשיא, הא - ברבה, הא - בתלמידא. ואי בעית אימא: הא והא ברבה, ולא קשיא, הא - מקמי דפתח, והא - לבתר דפתח. כי הא **דרבה** מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא, ובדחו רבנן. ולבסוף יתיב באימתא, ופתח בשמעטא.

כלומר, התלמוד מביא ברייתא אשר מפליגה במעלת השמחה. רב נחמן מרחיב את הדברים גם ללימוד תורה. התלמוד שואל מהעיקרון שרב מלמד, שעל התלמיד לשבת באימה לפני רבו?

התלמוד מיישב בתירוץ השני שבתחילת הלימוד צריכים להתחיל בשמחה ובהומור, ואילו בתוך הלימוד מתוך אימה, מכיוון שעוסקים בתורת ה'. הדוגמה היא מרבה ותלמידיו. ההסבר הוא שההומור שובר מחיצות, גורם להתקרבות והתלמידים מרגישים משוחררים וחופשיים והם ישאלו שאלות טובות ויהיו יצירתיים. עם זאת צריך לזכור שמדובר בתורת ה' ולשלב גם יראה, אבל החשיבה חייבת להיות חופשית ויצירתית.

יש לשים לב שהתלמוד ממחיש את הדברים אצל האמורא רבה. נראה שזה איננו מקרי אלא הוא האמורא **המובהק** בכיוון המוצע.³⁴

א4] רבה מעודד יצירתיות גם אצל תינוקות

וכך למדנו בתלמוד הבבלי³⁵

דאמר אביי, אמרה לי אם: רביתיה דינוקא - מיא חמימי ומשחא. גדל פורתא - ביעתא בכותחא, גדל פורתא - תבורי מאני. כי הא דרבה זבין להו מאני גזיזי דפחרא לבניה, ומתברי להו.

34

35 מסכת יומא דף עח עמוד ב

כלומר, אביו שגדל אצל דודו,³⁶ התייחס לאשתו של רבה כאל אמו, והוא הביא בשמה: דרף פיתוח התינוק הוא לקלח אותו במיים חמים ולסוך את עורו בשמן. כאשר הוא גדל מעט, יש להאכיל אותו בצים בכותח.³⁷ כאשר הוא גדל יותר, יש לאפשר לו לשבור כלים, וכך רבה ואשתו נהגו לקנות לבניו הקטנים כלים זולים בכדי שהם ישברו אותם בכדי להתפתח.

עולה מכאן שרבה ואשתו חינכו את ילדיהם ליוזמה וליצירה גם בידיים.

בחזרה לליל הסדר, ראינו שזו דרכו העקבית של רבה לעודד את התלמידים לשאול וליצור, אם כן מדוע הדברים לא נקבעו להלכה אצל כולם כמו בליל הסדר?

אין ספק שהתלמוד קובע כיוון ברור לסקרן את הילדים בליל הסדר ולעודד אותם לשאול מעצמם. לא בכדי המחישו את העיקרון דווקא ברבה ואביו מכיוון שזו הייתה דרכו **התמידית והעקבית כל השנה**. ממנו כל אדם ילמד לליל הסדר.

ונשאלת השאלה מדוע התורה³⁸ חייבה דווקא בליל הסדר לימוד וסיפור דווקא דרך שאלה ותשובה ולצורך זה חז"ל קבעו את כל השינויים?

והתשובה היא שבדרך זו שהבן נוטל יוזמה, יוצר ושואל, היא הדרך הטובה ביותר לחוות ללמוד ולהתחבר ולחקור. זו דרך הלמידה הפעילה והמפעילה ולא הפרונטלית. דרך חקר וגילוי, כאשר גם הצד החווייתי תופס מקום. כאן מדובר בערך עליון, ולכן נבחרה הדרך האידיאלית, כאשר היעד הוא להגיע ללבבות ולהתחברות ביציאת מצרים, והיצירתיות הנדרשת כאן היא פשוטה יחסית והיא כן שווה לכל נפש. לעומת זאת, בכל לימוד התורה אשר כרוכה במאמץ רב לא כ"א יכול ליצור וליזום שאלות מורכבות, ובדרך זו הלימוד יהיה איטי מאוד. לפיכך, להלכה הדברים נקבעו רק לליל הסדר.

כאשר מדובר בבעל אותה התכונה החיובית של יצירה ויוזמה לשאול, הרי ברור שעליו ללכת בדרכו, היות וזו הדרך האידיאלית!!!

³⁶ ראה רש"י מסכת גיטין דף לד עמוד ב: "והלכתא כנחמני - אב"י ... דהלכתא כאב"י. ונראה בעיני דעל שם שרבה בר נחמני גידל אב"י בביתו ולמדו תורה שהיה יתום השיאו את שם אביו נחמני. רבה סתם הוא רבה בר נחמני.

³⁷ מאכל שכולל גם חלב.

³⁸ לפי שיטת שו"ת הרא"ש ועוד.

א3ב] רבי ירמיה

רבי ירמיה בלט ביצירת הבעיות בתלמוד, וכך עלה בבדיקה ממוחשבת.³⁹ יש תיאור מעניין על בעיה שבגינה הוציאו את המצטיין ביצירת הבעיות, ר' ירמיה, מבית המדרש.⁴⁰

ג] השמחה אצל המקשן ויוצר הבעיות

כך מסופר בתלמוד:⁴¹

אביי הוה יתיב קמיה דרבה, חזייה דהוה קא בדח טובא, אמר: וגילו ברעדה כתיב! אמר ליה: אנא תפילין מנחנא. רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא, חזייה דהוה קא בדח טובא, אמר ליה, בכל עצב יהיה מותר, כתיב! - אמר ליה: אנא תפילין מנחנא.

מדובר בסיפורים מאוד דומים כאשר התלמיד ישב לפני רבו והיה שמח. רבו הקפיד עליו מכיוון שיש כאן הפרה של כובד ראש הנדרש לעבודת ה'. התלמיד השיב שהנני מניח תפילין. כלומר, השמחה שלי היא שמחה של מצווה. יש סוגיה אשר מבחינה בין שמחה שאיננה של מצווה שהיא פסולה לבין שמחה של מצווה שהיא משובחת.⁴²

והדברים אף נפסקו להלכה.⁴³ ניתן להרחיב את הדברים גם בלימוד תורה, שכאשר יש שמחה מלימוד תורה ובפרט בחידושי התורה וביצירה שע"י השאלות, הרי זה משובח. הרעיון מובא בהקדמת האדמו"ר מסוכצ'וב בעל האבני נזר בהקדמה לספרו "אגלי טל",⁴⁴ כאשר הרב יוצא כנגד הגישה שאסור ליהנות אינטלקטואלית ורוחנית ושה נחשב לימוד תורה שלא לשמה, אלא לשם האגו הפרטי שלי.

³⁹ בפרויקט השו"ת-28+ יש 58 תוצאות לחיפוש "בעי רבי ירמיה". יש לציין שיש אף 4 תוצאות בירושלמי לחיפוש הנדון.

⁴⁰ תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף כג עמוד ב. ראה להלן בפרק שני בהרחבה..

⁴¹ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ל עמוד ב

⁴² תלמוד בבלי מסכת שבת דף ל עמוד ב

⁴³ רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ח הלכה טו

⁴⁴ בורנשטיין, הרב אברהם, אגלי טל על הלכות שבת, [שזהו החיבור שעליו ההקדמה הבאה]. מהדורה

דיגיטאלית, nr. w fbhcv

לדעת הרב לא זו בלבד שאין איסור בדבר, אלא אדרבה, יש כאן את עיקר המצווה לשמוח בד"ת כיוון שרק כך יש דבקות בתורה. כלומר, לא זו בלבד שאין איסור בדבר, אלא אדרבה, יש כאן את עיקר המצווה לשמוח בדברי תורה מכיוון שרק כך יש דבקות בתורה. זו הנאה שכולה קודש והיא עיקר המצווה. יש כאן גם דבקות בתורה ובנותן התורה וכאשר יש יצירתיות בקושיות וביצירת בעיות,⁴⁵ הרי שיש כאן בניין התורה ממש, ולכן זו שמחה עמוקה ואמיתית, ואין כאן פגם של לימוד "שלא לשמה", אלא זה "לשמה". לאור זאת, הסוגייה תתבאר כך- אני עמל בתורה ומחדש בתורה ע"י קושיות ויצירת בעיות, אני אף בונה את התורה, והשמחה העמוקה היא חלק ממערך היצירתיות וזה הרבה יותר משמעותי משאר שמחה של מצווה. הרב צבי יהודה ביאר את הקשר בין השמחה לבין היצירתיות ביצירת הבעיות. היצירתיות דורשת יציאה "מחוץ לקופסה", והשמחה מסייעת לדבר.⁴⁶

ג] אסור לוותר על ביטוי של כישרון שמביא לעבודת ה' ולתורה

אחרי שהתברר שהשאלות הן מפתח לגילוי התורה ולבניית השואל, הרי שברור שמדובר על כוח שבונה את התורה עצמה וגם את מי ששואל כתלמיד חכם. הרב קוק קובע שכאשר בעל כישרון טוב וחיובי שמפסיק להשתמש בו לעבודת ה', הרי זה מביא לדברים לא טובים בכך שהוא מונע את הטוב בעולם. וכה דבריו:⁴⁷

לכן יש ללמוד שכל מי שיש בו איזה כח מיוחד צריך להוציאו לשלמותו כפי האפשר לו, ואם לאו הרי לא די שאינו מוציא ממנו תועלת אלא הוא פועל בלבול סדרים והפסדים גדולים בכל דרכי הנהגתו... לפיכך חייב האדם לחפש בעצמו איזה כוחות מוטבעים בו... ומכל שכן שלא יעלים – עין מכוחות, שכבר בלא עיון מוצא אותם... כי הכוחות מעשה ה' המה והם חזקים מאוד ולא יתנו להשיג גבולם.

⁴⁵ כפי שהתבאר לעיל בעניין אב"י ורבי ירמיה.

⁴⁶ ראה, כוכב, הרב דוד, <https://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=21151> ת' כניסה: 16

לפברואר 22, טו' אדר א' תשפ"ב.

⁴⁷ קוק, הרב אברהם יצחק הכהן, מוסר אביך, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשמ"ה. עמ' מט'-נ.

הרב קוק מדבר כאן על מצב שיש זיהוי ברור של כח טוב שיש באדם, שהוא חייב לפתח אותו ולהשתמש בו, ואם האדם מתעצל בזה, הוא גורם נזק לעצמו. יש לזכור ש-ה' העניק לאדם את הכוחות הללו לעשות דברים טובים באותו הכח.

אם ניישם את הדברים בעניין הסקרנות ויצירת השאלות, פשוט שמוטלת חובה על מי שהוא סקרן להמשיך לייצר שאלות ולהתחדש בתורה ולבנות את התורה שלו ואולי גם לתרום לעולם. זה לא נכון ולא טוב ואפילו לא יחזיק מעמד להזניח את אותו הכח הטוב ש-ה' נתן לו.

וכה דברי הרב קוק על צד מסוים בלימוד תורה לשמה: ⁴⁸

עֲנֵן תּוֹרָה לְשִׁמָּה - לְשֵׁם הַתּוֹרָה... וְהִנֵּה כָּל הַלּוֹמֵד תּוֹרָה הוּא מוֹצִיא מִהַכֶּחַ אֶל הַפֶּעַל אֶת מְצִיאוֹת חֻקֵּי מִצְד נִפְשׁוֹ, וְיִבְדְּאֵי אֵינֹ דוֹמָה הָאֹר הַמִּתְחַדֵּשׁ מִצְד חִבּוּר הַתּוֹרָה לְנִפְשׁ זֶה לְאֹר הַנּוֹלָד מִהַתְחַבְּרוּתָהּ לְנִפְשׁ אַחֲרֵת, וְאִם-כֵּן הוּא מְגִדִיל הַתּוֹרָה מִמֶּשׁ בְּלִמּוּדוֹ, ...וּמְכַל-שֶׁכֶן לְחַדֵּשׁ בְּתוֹרָה, שֶׁהוּא וְדֵאֵי הַגְּדֵלֵת הַתּוֹרָה מִמֶּשׁ בְּאֹר כְּפּוּל.

השלב הראשון בחידושי תורה הוא יצירת השאלות. לאור זאת, ברור שהעמדת השאלות היא לימוד תורה לשמה במובן הנדון- חידושי התורה מהזווית המיוחדת שלי, שזו תרומה לעולם.

העולה לעניינינו- יצירת השאלות שלי במהלך לימוד התורה, היא השלב הראשון של חידושי תורה מתוך ההבנה שלי, ולפי הרב קוק, זה סיוע לתורה עצמה, ובבחינת תורה לשמה.

האם זה לא אגו?

הרב קוק עונה על השאלה הזאת.

לפני כן יש לציין את הגמרא הבאה: ⁴⁹

ואמר חזקיה אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחי: יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי עד עתה, ואילמלי אליעזר בני עמי - מיום שנברא העולם ועד עכשיו, ואילמלי יותם בן עוזיהו עמנו - מיום שנברא העולם עד סופו. ואמר חזקיה אמר רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחי:

⁴⁸ קוק, הרב אברהם יצחק הכהן, אורות התורה, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשס"ו, פ"ב, ס"א.

⁴⁹ תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מה עמוד ב

ראיתי בני עלייה והן מועטין, אם אלף הן - אני ובני מהן, אם מאה הם - אני ובני מהן, אם שנים הן - אני ובני הן.

תורה היא וללמוד אנו צריכים, ולכן עלינו להציב את השאלה הכי צד רשביי אומר שהוא ובנו הם בני העלייה היחידים בעולם, וכיצד הוא מעיד שהוא יכול לפתור את העונשים של כל העולם?

שאלה נוספת דומה עולה מהגמרא הבאה:⁵⁰

"משמת רבי - בטלה ענוה ויראת חטא". אמר ליה רב יוסף לתנא: לא תיתני ענוה, דאיכא אנא. אמר ליה רב נחמן לתנא: לא תיתני יראת חטא, דאיכא אנא.

כלומר, הייתה ברייתא אשר קבעה שכשמת רבי יהודה הנשיא בטלה הענוה בעולם. האמורא רב יוסף אמר למי ששנה את הברייתא - הברייתא הזאת איננה נכונה, מכיוון שאני ענוותן. באופן דומה, אמר כך גם האמורא "אנא".

כאן השאלה גדולה - הכיצד אמורא מעיד על עצמו שהוא ענוותן?? הרי אין לך גאווה גדולה מזו!!!!

הרב קוק משיב שמדובר כאן על הסתכלות מצד האמת של התורה נטולת אגו אישי - כאשר מדובר על בברייתא על העובדה שאין יותר ענוה בעולם, תקנו רב יוסף ואנא והורו שהברייתא היא בטעות - קיימים עדיין ענוותנים בעולם, והראיה היא אני. באופן דומה, רשביי הוצרך לבאר את מעלתו בכדי שהעולם ידע שיש נשמות כאלו, וזה עצמו גוף התורה.⁵¹

לעניין התלמיד אשר התברך בתכונות אלו, ברור שמוטלת חובה לעצמו ולעולם לפתח ולהתמיד בכך. לגבי הגאווה, עלי לזכור שזה מ-ה' וזו האמת שלי, וזו שליחותי בעולם, ואני חייב לקחת את זה בחשבון.

ד] הסקרנות כאמצעי למידה בספרות המקצועית

כיום, מקובל במחקר שהסקרנות ויצירת השאלות הם מנוע אמיתי ומרכזי ללמידה.⁵² מכאן גם התפתחה "למידה פעילה", עבודות חקר, ואפילו לבגרות נכנסה

⁵⁰ תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מט עמוד ב.

⁵¹ קוק, הרב אברהם יצחק הכהן, מוסר אביך, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשמ"ה. עמ' מג'.

⁵² למידה שיתופית כיום,

"הערכה החילופית" בדומה למתכונת של העבודה הנוכחית, כאשר הנחת היסוד שכאשר התלמיד עמל בעצמו ובוחר את הנושא, הוא יתפתח טוב יותר, יתחבר וישלוט בחומר. מקובל בעולם שממציא שיטת החקר הוא גייקסו. יש לציין שהדברים כבר יושמו לפני 1700 שנים ע"י רבי חייא.

תלמיד הופך להיות מורה – יש סיפור מרתק בחז"ל על רבי חייא שיזם דרכים מקוריות בלימוד תורה. ר' חייא דאג לכל התזונה של תלמידיו, וזאת ע"י "הסבה מקצועית" של עצמו, הרב הגדול, להיות צייד. הוא לא היה עשיר, ואף את "כלי העבודה" הוא ייצר בעצמו: הוא זרע כותנה שממנה הוא הפיק את הרשתות. הוא צד צבאים [שהיא חיה כשרה], את בשרם הוא העניק למעוטי היכולת, ומהעור שלהם הוא הפיק את ספרי הקריאה של התלמידים. ידוע היום על הבעיה של מעוטי יכולת בהשגת חומרי הלימוד. ר' חייא פתר את הבעיה. "אבל כמה תלמידים כבר אוכל ללמד בעצמי?" שאל ר' חייא את עצמו, והוא המציא פתרון מקורי: הוא לקח 5 תלמידים ולימד את כ"א מהם חומש אחר, ולקח עוד 6 תלמידים בוגרים יותר, ולימד את כ"א מהם סדר משנה אחד [מתוך 6]. לכולם הוא אמר: "בעוד כך וכך זמן אגיע אליכם שוב, ואז אערוך לכולם מבחן על הכל". כלומר, התלמיד הופך להיות מורה. סביר ביותר שר' חייא גם האמין אידיאולוגית במהלך. לפנינו ניצבת שיטת גייקסו JIGSAW, ראה הרץ-לזרוביץ, ר' ופוקס, א' (1987), עמ' 203-233 [שיטה הנדונה].⁵⁴

ה] בדברי האחרונים

להלן אביא שני אחרונים אשר עסקו בעניין חשיבות השאלות.

<https://www.prsona.co.il/single-post/2019/08/22/%D7%90%D7%99%D7%9A-%D7%9E%D7%A4%D7%AA%D7%97%D7%99%D7%9D-%D7%9E%D7%99%D7%95%D7%A0%D7%95%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%95%D7%94%D7%A4%D7%A2%D7%9D-%D7%A1%D7%A7%D7%A8%D7%A0%D7%95%D7%AA>

⁵³ הרץ-לזרוביץ, ר' ופוקס, א' (1987). למידה שיתופית בכיתה. חיפה: אח. עמ' 59–80.
⁵⁴ ראה שביב, הרב יהודה (1989), הוראה שיתופית בחינוך היהודי. בתוך: עיונים בחינוך 51-52, עמ' 63-72. חיפה: אוניברסיטת חיפה.. באופן דומה, יש הפריה הדדית של התלמידים בינם לבין עצמם. [וכך כתב עמדין, רבי יעקב בן צבי (הירש אשכנזי) עמדין, בשאלות ותשובות שאלת יעבץ חלק א' סימן ה].

[1] גישת הרב חיים מוולוז'ין

שנינו במשנה: ⁵⁵

יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם יוסי בן יועזר אומר [1] יהי ביתך בית ועד לחכמים [2] והוי מתאבק בעפר רגליהם [3] והוי שותה בצמא את דבריהם.

כלומר, יש לפנינו שלוש הדרכות. עולה השאלה מה הקשר ביניהם?

הרב חיים מוולוז'ין⁵⁶ אשר יסד את ישיבת וולוז'ין המכונה "אם הישיבות" אומר את הדברים הבאים: ⁵⁷

יתכן לפרש כי במ"ח דברים שהתורה נקנית בהם כמבואר לקמן (פרק ו') אי מהם הוא המחכים את רבותיו ע"י שאלותיו החריפות וממילא רווחא שמעתתא. והנה הלימוד נקרא מחמה כמ"ש מלחמתה של תורה, אי"כ גם התלמידים לוחמים יקראו, וכמ"ש חז"ל (קידושין ל: **ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם**, ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד וכמו שעץ קטן מדליק את הגדול... ולא לישא פני איש רק לאהוב את האמת.⁵⁸

כלומר, בשלב הראשון, יש לשבת בסביבת תלמידי חכמים, ואם נדרש שאני אארח אותם בביתי ולהוציא הוצאות, אז אעשה זאת. בשלב השני, אלמד מתוך מלחמה אינטלקטואלית, אשאל בלי מורא גם תלמיד חכם גדול ואאבק מול הרב כפשוטו, מלחמה אינטלקטואלית תורנית. אדע שיתכן שהאמת תהיה איתי, אני התלמיד הצעיר, וגם הרב יודע זאת, והוא יזכה גם ל"תלמיד המחכים את רבותיו". בשלב השלישי, גם אם אנצח בשאלות שלי את הרב, עדיין אשאר בענווה מול הרב, גם אם נצחתי במחלוקת נקודתית. הוא רבי והוא יותר גדול ממני. בעניין השלב האחרון, אעסוק בסייגים וזהירות בשאילת השאלות בחלק הבא.

ללא דברי הרב, היה ניתן להסביר כך: כאשר אני נלחם ויוצר ויוזם ושואל שאלות טובות, אז באופן טבעי דברי הרב יהיו חיוניים ואשתה בצמא את דבריהם.

⁵⁵ מסכת אבות פרק א משנה ד

⁵⁶ איצקוביץ, ר' חיים מוולוז'ין, הרב חיים בן יצחק (ברוסית: איצקוביץ), בביאורו על המשנה ב"רוח אבות" שם.

⁵⁷ רוח חיים, מהדורת אינטרנט <https://www.daat.ac.il/daat/vl/avothaim/avothaim04.pdf>

⁵⁸ וראה עוד ב שו"ת חוט המשולש חלק א סימן יא לר' חיים מוולוז'ין.

הרב מבאר במקום אחר את הפסי' "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר" באופן הבא: יש מעלה של מי שנאחז בתורה בלימוד פסיבי, אבל יש מי שאף יוצר בתורה, והוא נקרא "תומך", ואז מעלתו גדולה יותר, הוא מאושר. בסיכום דברי הרב לענייננו, מוטלת חובה על התלמיד לשאול קושיות, ואין לו לקבל את דברי הרב מבלי להבין.

[2] הרב אליעזר פלצינסקי

אחד מהאחרונים האריך בחשיבות השאלות כבסיס ללימוד. ראה בנספח 1. העולה מדבריו הוא שהשאלות הן בסיס לבירור התורה ולימודה וכפי שמוכח מהסוגייה על רבי יוחנן וריש לקיש. הרב היה ראש ישיבה במס' ישיבות, ולפיכך עמדתו היא גם מעוגנת מניסיון רב של הרבצת תורה. מנחה העבודה שמע בכיוון זה מפיו של הרב חיים אלטוסקי זצ"ל⁵⁹ את המעשה הבא:

הרב סולבייצ'יק סיפר- איך אני יצאתי הרב סולבייצ'יק ואחי מהנדס? כשלמדנו עם אבא, ואבא שאל "הבנתם?". אחי הנהן בראשו שכן, ואני שאלתי שאלות!!!

הרב סולבייצ'יק סיפר זאת לתלמידיו בכדי לעודד אותם לשאול שאלות. זו הדרך לדעתו להתפתח בלמדנות.

[1] סיכום הפרק

המסקנה העולה מכל הנ"ל היא שלשאלות זה הבסיס ליצירת התלמוד, זו חשיבת התלמוד, וזה לגיטימי ומעולה, וזה מעשיר גם את הרב, ומי שהתברך במעלה זו, זה מעולה ויתרון, ואסור לו להתחמק מזה, אלא חובתו היא לפתח זאת ולתרום לעולם. מצאנו אצל רבי יוחנן, שתלמיד אשר איננו מסוגל לשאול ולבקר איננו רלוונטי למערכת של רב- תלמיד, ואף יותר מכך. גם ההגדה של פסח היא במקור בנויה על שאלות שהצעיר שואל מעצמו. דקלום "מה נשתנה" היא כשיש תקלה,

⁵⁹ מראשי ישיבת תורה אור ומחבר סדרת הספרים "חידושי בתרא".

והצעיר הוא ברמה של "שאינו יודע לשאול". יש לציין שההגדה של פסח מיועדת לכל אדם, ולפיכך נראה שזה הכיוון לכל אחד.

הוא הוא התלמיד האידיאלי אשר מחכים את רבותיו בשאלותיו. הוא אף אשר נדרש להיות עם רבו בפסיקה או בבית דין, כאשר הוא עוזר לרב לכוון אל האמת ואף לעזור לרב לקבל עונש קל יותר מהשמים אם הוא יטעה, שכן יש כאן פיזור אחריות, שכן, גם התלמיד ייענש על חלקו בטעות ההלכתית. העולה מכל הנ"ל- התלמיד האידיאלי הוא איננו ה"ילד טוב" אשר מחמיא לרבו ומחזק אותו, אלא המקשה ובעלה ביקורת טובה והוא נוטל חלק פעיל בבניין התורה.⁶⁰

מצאנו שהשמחה והיצירתיות קשורים זה לזה, כפי שמצאנו אצל רבי ירמיה ואצל אביו. לדעת ה"אבני נזר", זה בהחלט לימוד "לשמה" ועיקר הדבקות בתורה. הרב קוק מוסיף שיש גם חיוב לכל בעל תכונה חיובית לעבודת ה' וללימוד תורה לפתח זאת ואז יהיה טוב לו ולעולם. לא נכון לברוח מזה.

יש קשיים מהסביבה, כגון- מעליבים אותך על שאתה שואל וחופר כל הזמן וכדומה. הרי בדיוק על זה מדריכה המשנה: ⁶¹ "הוא (הלל) היה אומר... ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד", וכל נפסק להלכה: ⁶²

הרב שלמד ולא הבינו התלמידים לא יכעוס עליהם וירגז אלא חוזר ושונה הדבר אפילו כמה פעמים עד שיבינו עומק ההלכה, וכן **לא יאמר התלמיד הבנתי והוא לא הבין אלא חוזר ושואל אפילו כמה פעמים**, ואם כעס עליו רבו ורגז יאמר לו רבי תורה היא וללמוד אני צריך ודעתי קצרה.

הרי שנדרשת מהתלמיד גבורה גדולה להתעקש על שאלות כאשר הדברים אינם ברורים. התלמיד אף צריך להיות אסרטיבי כנגד כעס של רבו על שאלותיו.

באופן כללי בעבודת ה' הרמ"א פסק כך: ⁶³ "ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת ה' יתברך". כלומר, חלק מעבודת ה' הוא לבצע את הפעולות הנכונות גם אם האדם יספוג לעג מהסביבה, ולענייננו, זה יכול להיות אפילו מרבו, ובוודאי שהחיוב הוא אפילו מכל הסביבה.

אז בלי ספק מוטל עלי לפתח את הכישון והנטייה החשובים לי ולעולם.

⁶⁰ יש לציין שאף במדע קיים מושג של הפרכה, כאשר יתכן שהתיאוריה תיפול לגמרי או שיהיה עידון של התוראיה בהתאם להפרכה.

⁶¹ משנה מסכת אבות פרק ב משנה ה.

⁶² רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ד הלכה ד

⁶³ איסוריש, רבינו משה, הרמ"א על שולחן ערוך אורח חיים סימן א סעיף א

ביקורת: אציין שלא מצאתי גישה הפוכה אשר טוענת הפוך- שאסור לשאול. יש אמנם הדרכה שיש קודם לבסס את הידע ורק אח"כ להעמיק,⁶⁴ אבל זה לא סותר, אלא יותר הדרכה מעשית למען היעילות. אכן, מצאנו הבדלים בין אישיים בנקודת העיון מול בקיאות בין רבה לבין רב יוסף, כאשר רב יוסף נקרא "סיני", כלומר, בקיא. לעומתו, רבה נקרא "עוקר הרים".⁶⁵ נראה שיש קשר ברור בין החינוך של רבה לתלמידיו ובפרט לאביו, לחדד ולפתח את העלאת השאלות, כפי שכתבתי לעיל, כך שסביר להניח שיש כאן משתנה בין- אישי, וכך נראה גם לגבי ריש לקיש אשר הוצג לעיל כמאפיין של התלמיד האידיאלי, אף הוא מכונה "עוקר הרים" בדיוק כמו רבה.⁶⁶ למרות שברור שאכן זו אישיותו של ריש לקיש, יש להוכיח מרבי יוחנן, שתלמיד זה הוא האידיאל בעיני רבי יוחנן. הדבר אכן דורש עבודת מחקר נפרדת, האם זו הגישה הבלעדית בתלמוד. למרות ההסתייגות, ברור שעיקר התלמוד בנוי על יצירת השאלות, ואף לרב יוסף ניתן לטעון שדרך השאלות וההעמקה ניתן להתקדם בידע ואף בזיכרון.⁶⁷ אכן, מפורש בתלמוד שיש בכורה לבקיאות.⁶⁸ מאידך, מוכח שם שאביו היה עדיף על רבה מכח פלפולו. והמאירי שם כ' שעל כל פנים יש לבקיא יכולת לפלפל ולסבור. ויש מהאחרונים שכתבו שכיום שיש ספרות מודפסת וזמינה, ובוודאי עם מאגרי המידע, היכולת לעיין ולפלפל היא הרבה יותר נחוצה מאשר מהבקיאות, ובשונה בזמנם. **לסיכום**, נראה שזו היא הדרך המומלצת בלימוד לכל אדם, וכפי שנראה בהגדה של פסח במקור. מי שזה טבעי אצלו, זו מצווה ואף חובה. גם אחרי ההסתייגות הללו, מפורש שיש בעלי תכונות דומות לרבה ואביו, ובפרט אליהם העבודה הנוכחית מתייחסת.

עדיין עולה השאלה הבאה: האם יש הגבלות בשאלות? לדוגמה- ייתכנו מצבים שבהם השואל עלול לפגוע ברבו. על כך אמשך בפרק הבא.

⁶⁴ כגון תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג עמוד ב: "דבר אחר: הסכת ושמע ישראל - הס ואחר כך כתת. כדרבא, דאמר רבא: לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה".

⁶⁵ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סד עמוד א. וזו סוגיה כפולה גם תלמוד בבלי מסכת הוריות דף יד עמוד א.

⁶⁶ תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כד עמוד א- והאמר עולא: הוואה את ריש לקיש בבית המדרש כאילו עוקר הרים וטוחן זה בזה!

⁶⁷ כיום, מקובלת המחקר הגישה שהזכרון מתעצם ע"י העמקה בעיבוד ולא ע"י חזרה מונוטונית.

⁶⁸ תלמוד בבלי מסכת הוריות דף יד עמוד א

אמר רבי יוחנן: פליגו בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן, חד אמר: סיני עדיף, וחד אמר: עוקר הרים עדיף. רב יוסף סיני, רבה עוקר הרים, שלחו לתמן: איזה מהם קודם? שלחו להו: סיני עדיף, דאמר מר: הכל צריכין למרי חטיא, ואפילו הכי לא קביל רב יוסף עליה. מלך רבה עשרין ותרתין שנין, והדר מלך רב יוסף. וכל שני דמלך רבה, רב יוסף אפילו אומנא לבייתה לא חליף. אב"י ורבא ורבי זירא ורבה בר מתנה הוו יתבי והוו צריכי רישא, אמרי: כל דאמר מלתא ולא מפרין להו רישא. דכולהו איפריך, דאב"י לא איפריך. חז"יה רבה לאב"י דגבה רישא, א"ל: נחמני, פתח ואימא.

[2] זהירות והגבלות בשאלות

להלן אביא מקורות שקשורים לענייננו, ובהמשך אעלה מסקנות מעשיות.

א] לא לשאול את הרב כשהוא בסוגייה אחרת

וכך מסופר בתלמוד: ⁶⁹

בעי מיניה רב מרבי: הטעינו חבירו אוכלין ומשקין והוציאן לחוץ מהו?
עקירת גופו כעקירת חפץ ממקומו דמי - ומיחייב, או דילמא לא? - אמר ליה:
חייב, ואינו דומה לידו. מאי טעמא? גופו ניח, ידו - לא ניח. ⁷⁰ אמר ליה רבי
חייא לרב: בר פחתי! לא אמינא לך: כי קאי רבי בהא מסכתא לא תשייליה
במסכתא אחריתי, דילמא לאו אדעתיה. דאי לאו דרבי גברא רבה הוא -
כספתיה, דמשני לך שינויא דלאו שינויא הוא. השתא מיהת שפיר משני לך.
דתניא: היה טעון אוכלין ומשקין מבעוד יום והוציאן לחוץ משחשיכה -
חייב, לפי שאינו דומה לידו.

התלמוד מספר על ספק הלכתי שהאמורא רב⁷¹ שאל את רבי יהודה הנשיא, והנושא
היה קשור למלאכת ההוצאה מרשות לרשות שהיא חלק מ-טל' אבות מלאכה
שנאסרו בשבת.

דודו של רב, רבי חייא הגיב על השאלה של רב עם המסר החינוכי הבא: כאשר רבי
יהודה הנשיא עושק בסוגיה אי אל תיפנה איליו בשאלות מסוגיה ב' מכיוון שאולי
הוא עלול להתבלבל ולא לענות טוב. כרגע במקרה הנוכחי, זה יצא בסדר בגלל שרבי
יהודה הנשיא הוא תלמיד חכם גדול ויש לו גם את היכולת להיכנס לעניינים בעניין
חדש לגמרי מהר מאוד.
הדברים אף נפסקו להלכה: ⁷²

⁶⁹ תלמוד בבלי מסכת שבת דף ג עמוד א-ב

⁷⁰ עמוד ב'

⁷¹ יש מס' מקומות בתלמוד אשר מופיע "רב תנא ופליג" [תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נ עמוד ב ועוד]. ההקשר באותם הסוגיות הוא שכאשר שואלים אותו סתירה מתנאים, הוא יכול לתרץ שאני כמו תנא, אבל הוא כן נחשב כאמורא.

⁷² רמב"ם, רבינו משה בן מיימון, הלכות תלמוד תורה פרק ד הלכה ו

אין שואלין את הרב כשיכנס למדרש עד שתתישב דעתו עליו, ואין התלמיד שואל כשיכנס עד שיתישב וינוח, ואין שואלין שנים כאחד, ואין שואלין את הרב מענין אחר אלא מאותו הענין שהן עסוקין בו כדי שלא יתבייש. כלומר, הרמב"ם פוסק את הדברים להלכה בעקבות הסוגייה בשבת, וכך העלו מפרשי הרמב"ם.

ב] זהירות מיוחדת בדרשה להמון העם

יש סוגיה ישירה על הנושא שלנו: ⁷³

אמר רבי יהושע בן לוי: כל השם אורחותיו - זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא, ⁷⁴ שנאמר ושם דרך, אל תקרי ושם אלא ושם דרך - אראנו בישע אלהים. רבי ינאי הוה ליה ההוא תלמידא דכל יומא הוה מקשי ליה, בשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה. ⁷⁵ קרי עליה: ושם דרך אראנו בישע אלהים.

כלומר, רבי יהושע בן לוי קובע כלל-מוטל על האדם לחשב היטב את דרכיו ולקבל את ההחלטות הנכונות. מי שעושה כך, ה' מושיע אותו.

התלמוד מספר על האמורא רבי ינאי אשר היה לו תלמיד שדרכו הייתה לשאול שאלות רבות במהלך הלימוד שלהם. בשיעורים ההמוניים אשר היו מיועדים לככל העם, אותו התלמיד שתק ולא שאל כלום. הנהגת התלמיד מצאה חן בעיני ר' ינאי, והוא הליץ עליו את המסר של רבי יהושע בן לוי.

מדוע התלמיד נמנע מלשאול?

הצעה [1] לפי רש"י הסיבה היא למנוע מהרב מבוכה אם הוא לא ידע לענות, ומדובר בציבור גדול, לאוו דווקא מיושבי בית המדרש. ⁷⁶

הצעה [2] לפי המאירי, מדובר בכלל לפני השיעור להמון העם, וכל זאת בכדי לאפשר לרב להתכונן בריכוז מלא לקראת השיעור. ⁷⁷

⁷³ תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ה עמוד א

⁷⁴ הריטב"א שואל את השאלה מדוע לא נקטו "בישועת ישראל". וכי ה' זקוק לישועה? ותיירך שהכוונה היא בישועה ש-ה' עושה לישראל. פרשנות נוספת- ישועת ישראל היא ישועת ה'.

⁷⁵ שם דף ה עמוד ב

⁷⁶ בעולם הישיבות אשר מכיר היטב את רבותיו, יש לתלמידים תמונה מלאה על רבותיהם, לא בהכרח שזה אסון אם הרב לא ידע לענות פעם אחת. זו אפילו מעלה שהרב יודע לומר "איני יודע", וידועים הסיפורים הדומים על הרב ש"ך ועל הרב ישראל.

⁷⁷ ראה בשיטת הרב ישראלי שכאשר מדובר על העברת מסר להמון העם נדרשת זהירות גדולה יותר [ישראלי, הרב שאול, פרסום דברי תורה ללא קבלת רשות ממי שאמרם, תחומין, כרך ד, אלון שבות: מכון צומת, תשמ"ג].

הצעה 3] לפי בעל עיון יעקב⁷⁸ התלמיד נענע עבור השומעים, שהם לא יאבדו את הריכוז במהלך השיעור.⁷⁹

עולה השאלה הבאה: התלמיד שנמנע מלשאול את רבו בשבת הסמוכה לרגל, הפסיד את ההבנה אשר היתה נבנית מהלימוד בזכות השאלה, וא"כ, תורה מה תהא עליה?

הצעה א'- התוס' רא"ש⁸⁰ מבאר שאכן יש לפנינו **קונפליקט בין ערכים**- מחד, ערך לימוד התורה, ומאידך, חשש הלבנת פני הרב. ההכרעה היא שאפילו אם התורה לא תתברר כאן היטב, הרי היא בבחינת "מפסיד מצווה קלה" בכדי שלא לבייש את רבו "ועושה עבירה גדולה". מי שהרחיב בזה מהאחרונים הוא הרב אליעזר (אשר מובא בנספח) והוא אכן מדגיש את **שני הערכים**- מחד, הלימוד האמיתי של התורה שהוא רק ע"י שאלות, ומאידך, כבוד הרב אשר עלול להיפגע, ואכן, יש לפנינו את הבחינה "שביטולה של תורה זהו יסודה"⁸¹. לפנינו א"כ שני החלקים⁸² יחדיו באיזון- אכן, השאלות הן מפתח הלימוד, אבל עם זאת, כבוד הרב הוא קודש קדשים.

הצעה ב'- התלמיד יוכל לפנות **אח"כ** אל הרב בזמן נוח יותר, כך שיהיה מענה גם לצורך האמיתי של לימוד התורה.⁸³

הצעה ג'- השפת אמת מבאר שתהיה **סייעתא דשמיא לתלמיד** לנמנע מלשאול, ו-ה' יאיר עיניו והוא ימצא את התשובה בעצמו, וזהו בבחינת "אראנו בישע אלהים"⁸⁴.

אבי מורי הביא את הלימוד של הרב מאיר שמחה מדווינסק מהסיפור הזה. ומעשה שהיה, כך היה: היה מגיד שיעור בביהכ"נ אשר לימד משניות. אחד הלומדים שאל שאלה אשר מלמד המשניות הובך מהשאלה. הרב מאיר שמחה גער במי ששאל לעין כל ובהחלט ביזה אותו.

למחרת, השואל ניגש את הרב מאיר שמחה ושאל אותו מדוע ביישת אותי לפני כולם? הרב מאיר שמחה ענה לו שתגובתו היא לפי הגמ' במועד קטן כנ"ל, ולפי פירוש רש"י.⁸⁵

⁷⁸ הובא במתיבתא על מסכת מועד קטן, שם, הע' מח'.

⁷⁹ יש לשים שמדובר כאן בהמון העם אשר אינם בנויים ולא רגילים למהלכים למדניים.

⁸⁰ ובאופן דומה כ' גם הריטב"א בפירוש ראשון.

⁸¹ תלמוד בבלי מסכת מנחות דף צט עמוד א- ב

⁸² של העבודה הנוכחית- חשיבות השאלות והזהירות.

⁸³ הריטב"א בפירוש השני שלו.

⁸⁴ באופן דומה כ' ג"כ "דף על דף" בחברותא, פרויקט השו"ת 28+.

⁸⁵ רבינר, הרב זאב אריה, מרן רבנו מאיר שמחה כהן זצ"ל, ת"א: הוצאת המחבר, תשכ"ז. עמ' לג'-לד'.

ג] נדרשת זהירות מיוחדת שלא לפגוע ברב ע"י השאלות

וכה מסופר בתלמוד: ⁸⁶

רב הונא בר מנחם ורב שמואל בר אידי ורב חייה מווסתניא הוו שכיחי קמיה דרבא. כי נח נפשיה דרבא אתו לקמיה דרב פפא. כל אימת דהוה אמר להו שמעתא ולא הוה מסתברא להו הוו מרמזי אהדדי. חלש דעתיה. ⁸⁷ אקרויה בחלמיה ואכחד את שלשת הרעים. למחר, כי הוו מיפטרו מיניה אמר להו: ליזלו רבנן בשלמא/נראה נכון "לשלמא". ראה הערה ⁸⁸.

רב שימי בר אשי הוה שכיח קמיה דרב פפא, הוה מקשי ליה טובא. יומא חד חזייה דנפל על אפיה, שמעיה דאמר: רחמנא ליצלן מכיסופא דשימי. קביל עליה שתיקותא, ותו לא אקשי ליה.

יש לפנינו שני סיפורים על תלמידים שהקשו והרב לא היה מסוגל לענות להם היטב או להסביר את הסוגייה בכיוון נכון לדעת תלמידיו. בסיפור הראשון, מדובר אפילו בתנועות גוף ולא בדיבור ולא בשאלה מפורשת כי התלמידים חשו שהשאלה שלהם תביך את הרב. מדובר בתלמידים שהתרגלו לרב שהיה מגדולי האמוראים, ואף התלמוד נקרא על שמו "הוויות דאביי ורבא", כך שעם פטירתו הם חיפשו רב אחר וכך הם הגיעו לתלמיד חכם אחר, רב פפא. רב פפא קלט משפת הבעת הפנים שלהם

⁸⁶ תלמוד בבלי מסכת תענית דף ט עמוד א

⁸⁷ שם דף ט עמוד ב

⁸⁸ וראה במהרש"א חידושי אגדות מסכת תענית דף ט עמוד ב- ואכחיד את שלשת גו'. נראה דודאי כן הוא שהראו לו בחלום שרוצין לענשן משמים על דמכספי ליה כפרש"י ולמחר כי הוו מפטרי ליה כדרך התלמיד הנפטר מרבו א"ל שילכו מכאן למקומם לשלום וכדי שיתקיים החלום בזה להכחידם בעונש מיתה כמשמעות הכתוב: פשט המהרש"א הוא שהם ימותו, ונראה שח"ו כן, אלא הכוונה היא שע"י שהם יעזבו אותו הוא יפסיק להיפגע ואז ממילא העונש יסתלק מכאן ואילך. ובר"ש לשפ"א, וז"ל הרבי מגור, אלתר, הרב יהודה אריה לייב, השפת אמת מסכת תענית דף ט עמוד ב

בגמ' כי הוי מיפטרי מיני' א"ל ליזלו רבנן לשלמא, במהרש"א פי' דא"ל שילכו למקומם כדי שיתקיים החלום ע"ש, ויותר נראה לפרש שאמר להם שילכו לרב אחר ולא ילמדו לפניו ע"י שראה שאפשר שיהיו נענשים על ידו דלפי' המהרש"א תימה שירצה להענישם ח"ו בפרט אחר שראה החלום מה רצה עוד להוסיף והנלע"ד כתבתי, [אך לפי הגירסא ליזלו רבנן בשלמא משמע כפי' המהרש"א כדאי' בסוף מו"ק [כט., וכן בברכות סד.] דהנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום]:

והנה בבדיקה בעדי הנוסח, נמצאו בעדים הבאים "לשלם/ לשלמא": הספריה הבריטית 400, מינכן 140, מינכן 95, ותיקן 134. כך גם הסיק בחברותא וע"פ עין יעקב. וכך ג"כ העלה רבינוביץ הרב רפאל נתן נטע, בדקדוקי סופרים שם, יש לציין שבאוקסופרד 366 אין בכלל את החלק שהרב א"ל מחר שילכו. [ע"פ אתר הכי גרסינן, פרידברג]. וראה עוד בדברי קנייבסקי, הרב חיים, בדרך אמונתך, אשר מובא בתענית שם בפרייקט השו"ת 28+, שהעלה שאולי ההקפדה היא רק כאשר מדובר בפס'. וצ"ב מה הרעיון, שכן אין סברה להבחין בין לשון חז"ל לבין ל' התנ"ך.

שהם לא מרוצים ולא מעריכים את תורתו. במילים אחרות, הוא "לא נכנס לנעליים של רבא". הוא מאוד נפגע, ולפיכך הראו לו בחלום מהשמים שהם בגזרת מיתה בעקבות הפגיעה בו, ברב פפא, ולכן הוא רמז להם למחרת שהם יעזבו אותו ולא יחזרו יותר.

בסיפור השני, רב שימי בר אשי למד לפני רב פפא, הרב מהסיפור הקודם, והוא הרבה בקושיות שרב פפא לא ענה עליהם היטב. רב פפא הצטער מאוד והוא התפלל לה' שיציל אותו מהבושה ששימי גורם לו. רב שימי הזדמן לפניו בזמן תפילתו והוא שמע זאת. מאותו הרגע הוא הפסיק להקשות עליו.

מהסיפור הראשון רואים שיש בפגיעה ברב ע"י שאלות טובות משום סרך פיקוח נפש, ותמונה זו עולה ממקור נוסף, מהמעשה של רב כהנא כאשר היה נדמה לרבי יוחנן שרב כהנא מחייך בהנאה על כך שהוא שואל שאלות שמקשות על רבי יוחנן, ומהצער של רבי יוחנן, רב כהנא נפטר, אלא שבדרך ניסית רביע יוחנן התפלל עליו שיחיה ותפילתו התקבלה.⁸⁹ סיפור דומה על פטירת תלמיד חכם שפגע בתלמיד חכם אחר, וכתוצאה מצער הנפגע הפוגע הסתלק לבית עולמו, מופיע בתלמוד.⁹⁰ מהסיפורים הנ"ל רואים עד כמה חמורה הפגיעה בתלמיד חכם.

ד] אין למנות לשררה תורנית רב שאיננו יודע לענות על שאלות

כך מסופר בתלמוד:⁹¹

אמרי: עד כמה נצעריה וניזיל! בראש השנה אשתקד צעריה, בבכורות במעשה דרבי צדוק צעריה, הכא נמי צעריה, תא ונעבריה! מאן נוקים ליה? נוקמיה לרבי יהושע? בעל מעשה הוא; נוקמיה לרבי עקיבא? דילמא עניש ליה, דלית ליה זכות אבות; אלא נוקמיה לרבי אלעזר בן עזריה, דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא. הוא חכם - דאי מקשי ליה מפרק ליה

⁸⁹ תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף ק"ז עמוד א-ב

⁹⁰ תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף כב עמוד א.

⁹¹ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כז עמוד ב

בסיפור על הדחת רבן גמליאל מהנשיאות, כאשר חיפשו מחליף ראוי, מופיע קריטריון של יכולת לענות על שאלות התלמידים.

מכאן נלמד שכאשר רב איננו מסוגל לענות על תלמידים, אין לשבץ בכיתתו תלמידים אשר עשויים לשאול שאלות טובות. זה מפורש שחייבים לקחת את הקריטריון במלאכת השיבוץ של הרמ"ם והתלמידים.

ויש לתמוה, אם התלמיד לא שואל, תורה מה תהא עליה? צריך ליישב את השאלה הזו כמו התירוצים בסעיף הקודם.

רואים מכאן שהאמוראים היו מודעים לנושא. תלמידי רבא שתקו, אבל שפת הגוף שלהם דיברה. רב שימי הפסיק מיד לשאול כאשר נושע לו על עומק הבושה של רב פפא.

יש לשים לב שמדובר באותו הרב. האם זה במקרה? נראה שרב פפא היה מאוד רגיש לעניין, וכמ"ש על רב יוסף, שהוא בעצמו היה מודע לכך שהוא רחמן ביישן ואנין הדעת,⁹² והדברים של ההבדל הבין אישי הזה בא לידי ביטוי בתלמוד⁹³ ובהלכה.⁹⁴ לפי זה יהיה הבדל להלכה בין רב שפגיע במיוחד לשאלות התלמידים לבין רב שאיננו פגיע במיוחד. יש מכאן השלכה ברורה על המערכת החינוכית- לא לשבץ תלמיד שמיטיב לשאול ואוהב לשאול אצל רב שהוא פגיע במיוחד. זה יהיה נזק הן לתלמיד והן לרב. ועולה השאלה וכי יש רב שאיננו פגיע? התשובה היא שיש מצבים שהרב מניח את האמת של התורה במרכז ומקריב את הכל על איכות הלימוד והאמת, כולל את כבודו.⁹⁵

ה] לימוד שלא לשמה

בלימוד תורה יש מעלה גדולה ושאיפה ללמוד תורה לשמה וחובה להיזהר מללמוד תורה שלא לשמה. התלמוד עוסק במס' מקומות בעניין לימוד תורה לשמה ושלא לשמה. אתייחס כאן למה שנוגע לנושא שלנו. המקור מובא בנספח.

⁹² תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ק"ג עמוד ב.

⁹³ תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף כ"ג עמוד א

⁹⁴ קארו, הרב יוסף, שולחן ערוך חושן משפט הלכות נזקי שכנים סימן קנה סעיף לט- "אם היה קפדן."

⁹⁵ ויש סיפורים הן על הרב ישראלי והן על הרב ש"ך שתלמיד הקשה טוב במהלך השיעור הכללי, והרב ש"ך הפסיק את השיעור ואמר שהתלמיד צודק. הרב מרדכי אליהו סיפר שהרב ישראלי נישק את אותו התלמיד ששאל טוב כנגדו. הגר"ן גולדברג היה אומר בפשטות- טוב. סברא טובה של התלמיד וממשיך בשיעור. הדברים של הגר"ן מובנים לאור התפיסה שהננו יוצרים **ביחד** עכשיו הרב והתמידים את התורה, ובבחינת "ומתלמידי יותר מכולם". באופן דומה, הרב גדעון פרל זצ"ל, כאשר היה מי שהעיר לו **באופן אישי** על הלכה יומית לפני הציבור אחרי תפילת ערבית, הוא חזר ותיקן את עצמו למחרת. האם כל רב מגיע למדרגה הזו? בהחלט שלא. ואז יש לפנינו שלש דרגות- א] כמו הגר"ן שהוא מנותק לחלוטין משיקולי אגו, והוא בהחלט נדיר. ב] רוב הרבנים שמוחלים על הטווח הסביר ולא על פגיעה גדולה. ג] הפגיעים במיוחד, כמו רב פפא.

סיכום שלא לשמה לענייננו: כאשר התלמיד מכוון בשאלותיו לנצח את רבו או את חבריו ואף לפגוע בהם,⁹⁶ הרי זה שלא לשמה המגונה שנאסר ועדיף היה לו שלא ייברא.

ו] סיכום הלכה למעשה מתוך סוגיות התלמוד

[1] שלא להטריח את בני ביהמ"ד, ובפרט כאשר העלאת הבעיה מובילה לעיסוק בשאלות לא אקטואליות במיוחד.⁹⁷ המקור לדבר מובא לעיל בהרחבה בדיון על רבי ירמיה.

[2] אין לערער על כללים מוסכמים בהלכה ובפסיקה. לדוגמה, במעשה שהוציאו את ר' ירמיה מחוץ לביהמ"ד,⁹⁸ היה בעיני יושבי ביהמ"ד ערעור על שיעורים שקבעו חז"ל, כאשר רבינו תם דוחה את פירוש 1 הנ"ל, ומבאר שהבעיה כאן הייתה מבחינת האמונה בדברי חכמים, שכן מבואר בסוגייה שקיים כלל בעוף מדדה שהוא איננו כלל לדדות יותר מחמישים אמה, ולפיכך אין מצב שהוא יכול לדדות גם לא במילימטר אחד מחוץ לחמישים אמה.⁹⁹

[3] יש לעשות מאמצים שלא להביא את הרב לידי בושה כאשר הוא לא ידע לענות היטב על השאלות הקשות של התלמיד, או שהוא עוסק כרגע בסוגייה אחרת. לפיכך, מוטלת על התלמיד אחריות כבדה לחשוב על פגיעות הרב כתוצאה מהשאלות, ולפעול בהתאם. מפורש בתלמוד שנקנסה מיתה על תלמידים אשר גרמו לרב להיפגע מהשאלות שלהם שנותרו ללא מענה והרב נפגע, ולכן הרב המליץ לשחרר אותם. בתלמוד מבואר גם אירוע אשר רב דימי מנהרדעא לא עמד במבחן של רב אדא בר אבא, ותגובת רב אדא בר אבא הייתה ביזוי חמור של רב דימי מנהרדעא, אשר נפגע עד עמקי נשמתו, וכאשר הוא סח את הדברים לפני רב יוסף, רב יוסף הזדהה עם הסבל של רב דימי מנהרדעא, ולפיכך הוא קילל את רב אדא בר אבא, אשר מת מהקללה.

[4] יש להימנע גם משפת הגוף ומשפת הפנים וההבעות אשר משדרת אי שביעות רצון מדברי הרב בכדי שלא לפגוע ברב. יש מקור לדבר מהסיפור בתלמוד על רבי יוחנן

⁹⁶ ראה עוד בתפילה בכניסה לבית המדרש, תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כח עמוד ב- גמרא. תנו רבנן: בכניסתו מהו אומר? יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם.
⁹⁷ רש"י מסכת בבא בתרא דף כג עמוד ב: "ועל דא אפקוהו - שהיה מטריח עליהם". רבינו גרשום מפתח עוד יותר- "משום דמטריד להו בשאלות שאין בהן ממש".

⁹⁸ ראה לעיל בדיון על ר' ירמיה.

⁹⁹ חידושי הריטב"א מסכת בבא בתרא דף כג עמוד ב, חידושי הר"ן מסכת בבא בתרא דף כג עמוד ב.

שאף גרם לרב כהנא שימות על ידי טעות של רבי יוחנן בזיהוי הבעת הפנים של רב כהנא, כאשר היה נדמה לרבי יוחנן שהוא שמח במבוכתו על ידי קושיותיו. [5 במקרים אלו, חובה על הרב לרמוז לתלמידים שיפסיקו ללמוד לפניו, בכדי שלא לסכן אותם.¹⁰⁰

[6 קיימת חובה על התלמיד להיות עירני לסכנות הללו, וכאשר קיים זיהוי ברור, קיימות שתי אפשרויות לגיטימיות: האחת, לקבל עליו שלא להקשות יותר, וכפי שרב שימי בר אשי פעל. יש להעיר שהדבר איננו נכון לפי התורה ללמוד בלי להקשות, כפי שיתבאר להלן. בנוסף לכך, תלמיד שיש לו כוחות ויוזמות להקשות, הרי הוא נלחם כאן מול הטבע הבריא שלו. הדרך השנייה היא פשוט שהתלמיד יחליף את הרב שלו, וכפי שפעל רב כהנא (באופן דומה, בעניינים אחרים שהתלמיד נדרש להגן על חייו, אמוראים פעלו בהתאם).¹⁰¹

[7 יש לשאול אך ורק כאשר יש תנאים אפשריים לרב לענות כהלכה, ולא לנחות על הרב בהפתעה, ובוודאי שלא להביך אותו, ובפרט לא לערער על סמכותו של רב אשר נושא בתפקיד רשמי.

[8 יש לקחת בחשבון את הדרישות בקבלת תלמידי חכמים להוראה שהם יהיו מסוגלים לענות על שאלות בלימוד ובהלכה, וכפי שמפורש בתלמוד על הנימוקים למינוי של רבי אלעזר בן עזריה לנשיא, כאשר בין הקריטריונים מופיע הקריטריון שהוא יהיה מסוגל לעמוד בפני שאלות לא קלות.¹⁰²

[9 יש לקחת בחשבון בשיבוץ תלמידים לכיתה ולרב שכאשר התלמיד יוזם ושואל ויצירתי, לשבץ אותו לכיתה רב אשר יודע להתמודד עם שאלות, ובנוסף, שהוא רואה בעיין יפה את יצירת התלמיד בכדי למנוע את האירועים המתוארים לעיל. ללא ספק, שיבוץ תלמיד סקרן ויוזם שאלות לכיתה רב אשר רואה בכך הטרדה ואף פגיעה בכבודו, היא בכלל "לפי שאין אדם זוכה ללמוד מכלי".¹⁰³ אם מותר לצאת לחו"ל בכדי ללמוד מרב מתאים, כפי שמדובר שם, ק"ו שיש לדאוג לכך בתוך ארץ ישראל. שאין למוסד לשבץ "שידוך" גרוע של רב "אנטי-שאלות" עם תלמיד שהשאלות הם לחם חוקו וכל מהותו. נראה שיש מכאן "קריאת השכמה" הן לראשי המוסדות, הן להורים ואף לתלמיד הצעיר [כאשר הוא המוחלש שבחבורה, אבל כל יוזמה שלו תעורר אחרים]. אנא, דאגו "לשידוך נכון" כי בנפשנו הוא.

¹⁰⁰ כפי שרב פפא נהג עם תלמידי רבא.

¹⁰¹ תלמוד בבלי מסכת תענית דף כד עמוד א - רבי יוסי בר אבין אשר פרש מרבי יוסי דמן יוקרט, וכן רבי זירא מרבה בסעודת פורים, תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ז עמוד ב.

¹⁰² תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כז עמוד ב.

¹⁰³ תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יג עמוד א

[3] דיון וסיכום כולל

אחזור כאן על השאלות והמטרות אשר הצבתי בהקדמה. כפי שכתבתי בהקדמה, אינני דן כאן רק בשאלה תיאורטית או בבחינת לימוד תורה לשמה. אני כן עוסק בשאלה קיומית שלי, האם מה ש-ה' נתן לי זו מתנה טובה או ח"ו הפוך. האם עלי לפתח זאת ולהתחזק במידה זו או שלעבוד על העלמתה. כפי שכתבתי קיבלתי עלי לאמץ את עיקרי המסקנות, גם אם זה יהיה פחות נעים לי.

בתחילה, אפרט את המסקנות ואח"כ את היישום למעשה עבורי ועבור אחרים.

[א3] מסקנות כלליות

המסקנות הברורות אשר עולות מהעבודה הן:

יצירת השאלות: זו מעלה גדולה, מדובר בבסיס לתורה שבע"פ ולחידושים בכל דור ודור, ובחיבור עמוק של עמלי התורה אל התורה. היצירה גם מעניקה שמחה גדולה ושלמות רגשית למי שעמל בתורה. לפי הרב קוק, זו גם חובתו של מי שהתברך במעלה רוחנית לחיות לפיה וזה יהיה טוב לו וטוב לעולם. לפי הרב קוק, מדובר גם באחד המובנים של תורה לשמה. העולם הכללי מכיר ומוקיר כיום את הברכה.

לאור זאת, מדובר בחובה, מצווה ומעלה, ואפילו בבריאות נפשית ורוחנית למי שהתברך במעלה החשובה. מעבר לבעלי הנטייה לשאול שאלות, נראה שזו הדרך הנכונה לכולם כפי שעולה מההגדה של פסח כנ"ל.

בהירות וסייגים - לא בכל מצב: עם זאת, עולה תמונה ברורה שיש סכנות בשאלות במצבים מסוימים כפי שמפורט לעיל באריכות בפרק על הזהירות. לא כל שאלה בכל מצב היא מעלה ומצווה. למדתי שיש סכנות ואפילו אסונות אם לא מנווטים את העלאת השאלות לאופן הנכון, ולפיכך, מתחייבת עבודה גדולה בנפש ובמוח.

לשמה ושלא לשמה: אפילו במה שהיא מעלה, יתכן באופן שונה שזה הפוך. לדוגמה, כאשר השואל מתכוון בשאלות לגלות את התורה ש-ה' נותן לי דרך השאלות, הרי זה לימוד תורה לשמה, לפי הרב קוק. לעומת זאת, כאשר השאלות הן לצרכי האגו, וגם במחיר של פגיעה בזולת, "לקנתר" בשפת חז"ל, הרי זה בכלל לימוד שלא לשמו החמור, שהמיתה עדיפה מאשר לשאול ולקנתר.

3ב] ליישום מעשי

לצוות ההוראה: אחת הסיבות שמורים לא אוהבים לא שאלות טובות ולא את התלמידים הסקרנים, הם כי הם פשוט לא תמיד בעניינים. בנוסף, יש לציין שצוות ההוראה עסוק בכל רמות התלמידים, והוא איננו יכול טכנית להתייחס לכל שאלה מיד. מאידך, הרב עשוי להיות המרוויח הגדול של "ומתלמידי יותר מכולם", כאשר הוא ערוך לקלוט את "התלמיד המחכים את רבותיו", והשאלות הן לב ההוראה העמוקה. אכן יש כאן מורכבות וצריך למצא פתרונות. נדרשת הרבה מחשבה על האופן הנכון והראוי ליישום.

לראשי הישיבות: בכדי לטפח את התלמידים אשר חפצים להעמיק ושיוצרים שאלות, יש לדאוג ללימוד מאתגר עבורם כאשר ניתנת להם הזדמנות אמיתית ליצור ולשאול, כמו הנחיית העבודה הנוכחית. פרויקטים נוספים אשר קיימים בישיבות תיכוניות הן "סיירת גמרא" וכדומה. אם יש פרויקטים אלו ואחרים למצוינות בחול ובמדעים, אז אף בקודש מן הראוי להקים פרויקטים כאלו.¹⁰⁴

לתלמידים החפצים לשאול: מחד, עליהם להשתדל בברכה שהם זכו לה ולהרבות בשאלות, ומאידך, לקבל את ההגבלות הקיימות כפי שמתואר בגוף העבודה- שלא לפגוע ברב, לא בחברים ושלא ליפול ללימוד שלא לשמה ["על מנת לקנתר"]. בנוסף, למרות גילם הצעיר, כן חשובה המודעות שלהם לעניין ולהפעיל לחץ על ההורים ועל צוותי החינוך שיתבצע שיבוץ מתאים עבורם.

שאלת המחקר הייתה: "האם זה בסדר לשאול כל שאלה במהלך לימוד התורה?".

התשובה בתמצית: לשאול- זה מעולה ומתנה גדולה. אעפ"כ, יש מצבים שאסור לשאול, ומדובר אפילו על סרך פיקוח נפש.

לאור זאת, נדרשת ממני עבודה מורכבת, ובמקביל: מצד אחד- להתפתח בשאלות. מצד שני- להפעיל שיקול דעת מתי לא לשאול.

בע"ה שנזכה ללמוד תורה לשמה ולהגדיל תורה ושלא ליפול ולשאול את השאלות שאינן במקומם ובזמנם.

¹⁰⁴ "ולא תהא כהנת כפונדקית" במובן המליצי. ע"פ משנה מסכת יבמות פרק טז משנה ז, תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קכב עמוד א.

נספחים

נספח 1- על לימוד תורה שלא לשמה

[א] רבא בהדרכתו המוסרית

בתלמוד מסופר על רב ספרא, אשר התפלל שכל מי שעוסק בתורה בין לשמה ובין שלא לשמה, ש-ה' ישים שלום בינו.¹⁰⁵ ומי שעדיין לומד שלא לשמה, נתפלל עליו שילמד לשמה. ויש לשים לב שבאותו העמ'¹⁰⁶ יש גישה הפוכה ולא סלחנית ללימוד שלא לשמה:¹⁰⁷

מרגלא בפומיה דרבא: תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים; שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר: +תהלים קי"א+ ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם. לעושים¹⁰⁸ לא נאמר אלא לעושיהם - לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה. וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא¹⁰⁹.

העולה מדברי רבא:

[א] אין מקום ללומד שלא לשמה. למי שלומד שלא לשמה, עדיף לו שלא ייברא.

[ב] לפי עדי הנוסח העיקריים,¹¹⁰ מדובר כאן במי שלומד שלא ע"מ לעשות. ראייה נוספת לכך היא מההקשר של תחילת דבריו – היעד הסופי הוא תשובה ומע"ט, שהת"ח לא יתחצף כלפי הוריו ורבותיו. באופן דומה דייק הרב עובדיה ע"פ ההקשר.¹¹¹

¹⁰⁵ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף טז עמוד ב: "רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה, ובין התלמידים העוסקים בתורתך, בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה. וכל העוסקין שלא לשמה, יהי רצון שיהו עוסקין לשמה".

¹⁰⁶ ואכן מצאתי מי שכל זאת- מטה אפרים הלכות תלמוד תורה פרק ג, ה"ה: ועיין שם בדבריהם שיש להבין דאמאי לא הקשו קושייתם ממה שאמרו שם באותו דף לעיל מיניה רב ספרא בתר צלותא הוה אמר הכי וכו' עד בין העוסקים לשמה ובין שלא לשמה וכו' ע"כ. ואי כדברי רבא דשלא לשמה הוא שבועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו ונוח לו שלא נברא איך הוה מתפלל עליהם רב ספרא. ...

¹⁰⁷ תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז עמוד א

¹⁰⁸ והנה ברוב עדי הנוסח מופיע "ללומדיהם לא נאמר" [ונציה, שונצינו, מינכן 95 באתר הכי גרסינו, וכך מפורש גם בפירוש רבי מתתיהו היצהרי על אבות, ראה להלן בפרק על אבות].

¹⁰⁹ בריטב"א יומא עב: הנוסח הוא: "נוח לו שנהפכה שליתו על פניו", ואיננו בעדי הנוסח שלפנינו אלא כן הוא בירושלמי. אז או שיש לנו עד נוסח עקיף מהריטב"א, והיה נוסח כזה, או שזו ט"ס.

¹¹⁰ "ללומדיהם לא נאמר". ראה בהערה הקודמת.

¹¹¹ שו"ת יחוה דעת חלק ג סימן עד, מהדורת פרויקט השו"ת 20+. בביאור עמדת רש"י. הרב עובדיה מובא בהמשך העבודה.

להלן נרחיב בראשונים אשר דנו בעניין, ומומלץ לעיין במקור בתלמוד כפי שהוא בהמשך העבודה, לפי סדר התלמוד.

ב] הסתירה והראשונים במקום

יש סתירה בין הסוגיות השונות, והראשונים במקום כבר התייחסו לעניין.

הסתירה היא בין דברי רבא בברכות¹¹² שקבע ש"וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא" ואילו בפסחים¹¹³ רבא עצמו מקבל את ההבחנה שבין לשמה לבין שלא לשמה מבחינת המעלה - העוסק בתורה לשמה הוא בבחינת "כִּי גָדוֹל מֵעַל שָׁמַיִם חֶסֶדְךָ וְעַד שְׁחָקִים אֲמַתְךָ"¹¹⁴ ואילו העוסק בתורה שלא לשמה הוא בבחינת "כִּי גָדוֹל עַד שָׁמַיִם חֶסֶדְךָ וְעַד שְׁחָקִים אֲמַתְךָ"¹¹⁵. כלומר, יש מעלה גם לעוסק בתורה שלא לשמה, אבל איננו במעלה העליונה, והדברים הם מתאימים לדברי ההדרכה ש"לעולם יעסוק אדם..."¹¹⁶.

ב1] שיטת רש"י

ואלו דברי רש"י בברכות:

העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא - פירוש: שאינו לומד כדי לקיים אלא לקנטר,¹¹⁷ דבפרק מקום שנהגו (דף נ', ב') אמרינן: רבא רמי, כתיב עד שמים חסדך וכתוב מעל השמים, כאן - בעוסק שלא לשמה כו', והתם איירי במקיים כדי שיכבדוהו, וכן משמע בירושלמי דפירקין.¹¹⁸

כלומר, רש"י שואל את השאלה של הסתירה. רש"י מיישב שלשמה האידיאלי הוא בכדי לקיים את התורה בלי מטרות זרות. "שלא לשמה" המתקבל הוא ע"מ לקיים אלא עם צירוף למטרת כבוד. שלא לשמה האסור הוא שהוא איננו מתכוון לקיים אלא ע"מ לקנטר את רבותיו או את חבריו. ברור שרש"י מביא את דברי הגמ'

¹¹² תלמוד בבלי, ברכות דף יז' עמ' א'.

¹¹³ תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נ'.

¹¹⁴ תהלים פרק קח פסוק ה

¹¹⁵ תהלים פרק נז פסוק יא

¹¹⁶ כך מפורש בגמ' בפסחים שם.

¹¹⁷ הרב עובדיה מברא שרש"י דייק את הדברים מההקשר אל דברי רבא לעיל של המבעט ברבותיו וכו' [יוסף,

הרב עובדיה יוסף, שם].

¹¹⁸ זה איננו לפנינו בירושלמי בפ"ב בברכות, אלא בפ"א בברכות, וכ"כ התוס' רא"ש.

בפסחים כדי להקשות מרבא ע"ע.¹¹⁹ עולה מרש"י שלימוד שלא ע"מ לקיים אסור. כיוון זה עולה גם מתוך דברי רש"י ביומא עב.: ראה להלן.

לסיכום שיטת רש"י:

- א] רבא מתכוון כאן ב"שלא לשמה" הפסול הוא כאשר יש שני גורמים שליליים - 1. שלא ע"מ לקיים. 2. יש גם מטרה של נזק לאחרים.
- ב] כאשר הוא מתכוון לשם כבוד, אז זה שלא לשמה שכשר.

ב2] תוספות שם

ואלו דברי התוס' שם:

העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא - וא"ת האמר רב יהודה אמר רב¹²⁰ פרק מקום שנהגו (ד' נ:): לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה

וי"ל דהכא מיירי שאינו לומד אלא לקנתר חביריו והתם מיירי שלומד ע"מ שיכבדוהו.

בסה"כ התוס' דומה לרש"י, אלא שהתוס' לא נקטו שיש כאן שני גורמים שליליים, אלא די בגורם אחד להגדיר אותו כמו הסוג הפסול, ע"מ לקנטר.

ויש להעיר על התוס' שהוא לא הקשה מרבא ע"ע כמ"ש רש"י והתוס' רא"ש וכפי שכ' בהערה לעיל.

לסיכום התוס':

1] שלא לשמה הלגיטימי הוא לצורך כבוד. וכמו רש"י כאן.

2] שלא לשמה הלא לגיטימי הוא לצורך ביזוי חביריו. לפי המפורט בסוגיה הכוונה היא במבזה ממש את רבו והוריו, וכיו"ב בחבריו. וכמו רש"י כאן.

¹¹⁹ ושלא כמו התוס' שלפנינו.

¹²⁰ ההיגיון הפשוט אומר שהנוסח הנכון הוא רבא, שהרי התוס' מקשים כאן את הסתירה החזקה בדברי אותו האמורא, וכ"כ תוס' הרשב"א מרבינו שמשון משאנץ עמ"ס פסחים, על דף נ:, עמ' קלא' [שמשון, רבינו שמשון ב"ר אברהם משאנץ על מסכת פסחים, ירושלים, תשט"ז] וכן במטה אפרים הלכות תלמוד תורה פרק ג ה"ה: "ומה שנראה לענ"ד הוא דמ"ש התוס' וא"ת האמר ר"ל טעות נפל בספרים וצ"ל במקום ר"ל רבא שכן הוא גרסתינו שם בפרק מקום שנהגו ומשו"ה הקשו מהתם שהקושיא הוא מרבא לרבא דעדיף טפי להקשות דידיה אידידיה ואף על פי שבמקומות אחרים הקשו התוס' קושיא זו אף על פי שאינו מרבא לרבא וכמו שאכתוב לקמן בע"ה מ"מ הכא שהקושיא היא מרבא לרבא עדיף טפי מלהקשות מרב ספרא..." גם תוס' הרא"ש המובא כאן, הולך באותו הכיוון של סתירה ישירה בדברי רבא.

נספח 2- מהרב אליעזר פלצינסקי על חשיבות השאלות

לפי הפניית אבי מורי, אביא את הסיפור החשוב.¹²¹ הדיון הוא מסביב למעשה של רבי ינאי עם אותו התלמיד אשר מופיע שם בתלמוד בבלי, מסכת מועד קטן, דף ה' עמ' א'.

הגאון רבי אליעזר פלצינסקי שליט"א כותב בקובץ קול התורה (קובץ סב ע' קכט והלאה) סיפור שהי' בעירו דווינסק עם הגאון האור שמח זצ"ל והוא ענין נפלא ונביא דבריו:

והנה כשנתבונן בתשובת ר' מאיר שמחה מדברי הגמ' במו"ק הלא דבר הוא, שאותו תלמיד של ר' ינאי ודאי היה מגדולי החכמים עד שהי' מתלמידיו הקרובים של ר' ינאי שכל יומא הי' מקשי ליי, ושאלותיו שהיה שואל לר' ינאי, לא היו סתם שאלות, **כי אם שאלות הנצרכות לעצם לימוד הענין האיך לאסוקי שמעתתא**, וכמו דחזינן בב"מ פ"ד דכי נח נפשיה דרבי שמעון בן לקיש, והוה קא מצטער רבי יוחנן בתריה טובא, אמרו רבנן מאן ליזיל ליתביה לדעתיה ניזיל רבי אלעזר בן פדת דמחדדין שמעתתיה, אזל יתיב קמיה, כל מילתא דהוה אמר רבי יוחנן אמר ליה תניא דמסייעא לך, אמר את כבר לקישא, בר לקישא כי הוה אמינא מילתא הוה מקשי לי עשרין וארבע קושייתא, ומפרקינא ליה עשרין וארבעה פרוקי, וממילא רווחא שמעתא, ואת אמרת תניא דמסייע לך, אטו לא ידענא דשפיר קאמינא, הוה קא אזיל וקרע מאניה, וקא בכי ואמר היכא את בר לקישא, היכא את בר לקישא, והוה קא צווח עד דשף דעתיה, בעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה ע"כ.

והוא **ששאלות הנשאלות בבית המדרש אינן סתם שאלות, אלא הן חלק מכל התורה אשר היא נצח נצחים, והוא דרך לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא**, וכמו שאמר ר' יוחנן על ריש לקיש, וכי סבורים אתם ששאלות שהיה ריש לקיש שואלני היו סתם שאלות, **אלה היו שאלות שעל ידיהן היה מתברר הענין לעמקו, וממילא רווחא שמעתא**, וכמו כן כאן אותו תלמיד של ר' ינאי שלא שאל את רבו בשבתא דריגלא אין זה סתם סיפור דברים, אלא הי' צריך כאן חשבון מיוחד לוותר על מעלת השאלות אשר הם חלק מנצחיות התורה לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא כדי שרבו ר' ינאי לא יכלם ח"ו.

¹²¹ מתוך דף על הדף על מסכת מועד קטן דף ה עמוד א מהדורת פרויקט השו"ת +28.

וזהו מה שקרא עליו רבו ושם דרך כל "השם" אורחותיו וכו', והוא שיודע לחשב ולשום חשבונה של תורת הנצח, ובמקום שיש חשש שמא יכלם רבו כגון שבתא דריגלא, נתגבר על עצמו והשכיל בחשבונו שלא להקשות לרבו, וזהו מעלת "גבורה שבנצח", אשר מתגבר ועוצר בעצמו שלא יקשה לרבו **אפי' שזה על חשבון הבנת דיני התורה לפרטיה אשר זהו נצח נצחים**, ועליו נאמר אראנו בישע אלוקים, שזוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא.

רשימה ביבליוגרפית

הערה: כל מקור אשר המהדורה שלו איננה מצוינת, היא מפרויקט השו"ת מהדורה

+28

ספרות חז"ל

משנה¹²²

משנה מסכת יבמות פרק טז משנה ז

מסכת אבות פרק א משנה ד, פרק ב משנה ה.

תלמוד בבלי¹²³

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ו' עמוד א', דף כז עמוד ב, דף כח עמוד ב, דף ל' עמוד ב', דף לג' עמ' ב', דף סד עמוד א'.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף ג עמוד א, ב, דף ל עמוד ב

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיג עמוד ב, דף קטו עמוד ב, דף קיז עמוד א

מסכת יומא דף עח עמוד ב

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כח עמוד א, דף מה עמוד ב

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז עמוד א, דף ט עמוד א, כדי עמ' א'.

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ז עמוד ב, דף כה' עמוד ב'.

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ה עמוד א, ב

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קכב עמוד א.

¹²² הסדר כמו בתלמוד.

¹²³ ציון סדר המסכתות הוא לפי סדר הש"ס, כפי שבחר פרידבר ד"ר יעקב באתר "הכי גרסינן".

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מט עמוד ב.
 תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף קיז עמוד א, ב
 תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא, דף כב עמוד ב, דף פד עמוד א
 מסכת בבא בתרא דף כב עמוד א, כג עמוד א, ב
 תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף ו עמוד ב, דף ז עמוד ב
 תלמוד בבלי מסכת מכות דף י עמוד א
 תלמוד בבלי מסכת שבועות דף ל עמוד ב, לא' עמוד א'.
 תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יג עמוד א
 תלמוד בבלי מסכת הוריות דף ו' עמ' ב', דף יג עמוד ב, יד' עמ' א'.
 תלמוד בבלי מסכת חולין דף מג עמוד ב',
 תלמוד בבלי מסכת נידה דף ד עמ' ב'.

תלמוד ירושלמי

תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק יט הלכה א

ראשונים

אבולעפיה, רבנו מאיר ב"ר טודרוס הלוי אבולעפיה (הרמ"ה), יד רמ"ה על מסכת
 סנהדרין.
 אלפסי, רבי יצחק, הלכות על מסכת שבועות.
 המאירי, ר' מנחם בן שלמה למשפחת המאירי, בית הבחירה למאירי מסכת סנהדרין
 דף ו עמוד ב, מסכת הוריות דף יד עמוד א.
 יהונתן, רבינו יהונתן הכהן מלוניל על הרי"ף שם,
 רא"ש, רבינו אשר, תוס' הרא"ש על מסכת מועד קטן, על מסכת שבועות
 רא"ש, רבינו אשר, פסקי הרא"ש על מסכת שבועות פרק ד.

ריטב"א, חידושי הריטב"א, רבינו יום טוב בן אברהם אשבילי על מסכת תענית.

רמב"ם, רבינו משה בן מיימון, הלכות תלמוד תורה פרק ד הלכה ד, ו.

רמב"ם, רבינו משה בן מיימון, הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ח הלכה טו

רמב"ם, רבינו משה בן מיימון, הלכות סנהדרין פרק כב הלכה ב

ר"ן, רבינו ניסים בן ראובן גירונדי (הר"ן), חידושי הר"ן על מסכת בבא בתרא.

ר"ן, רבינו ניסים בן ראובן גירונדי (הר"ן), הר"ן על הרי"ף מסכת שבועות.

רש"י, רבי שלמה יצחקי, על תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז, עמוד א, על מסכת

גיטין דף לד עמוד ב, מסכת בבא בתרא, על מסכת שבועות דף ל' עמוד ב'.

אחרונים

אידלס, מהרש"א, מורנו הרב שמואל אידלס, חידושי אגדות מסכת תענית דף ט
עמוד ב

איסרליש, רבינו משה, הגהות הרמ"א על שולחן ערוך אורח חיים סימן א סעיף א

איצקוביץ, ר' חיים מוולוז'ין, הרב חיים בן יצחק (ברוסית : איצקוביץ), רוח חיים על

מסכת אבות, רוח חיים, מהדורת אינטרנט

<https://www.daat.ac.il/daat/vl/avothaim/avothaim04.pdf>

איצקוביץ, ר' חיים מוולוז'ין, הרב חיים בן יצחק (ברוסית : איצקוביץ), שאלות

ותשובות, חוט המשולש חלק א סימן יא

אלתר, הרב יהודה אריה לייב, הרבי מגור, שפת אמת על מסכת תענית, על מסכת

מועד קטן.

בורנשטיין, הרב אברהם, אגלי טל על הלכות שבת, [שזהו החיבור שעליו ההקדמה

הבאה]. מהדורה דיגיטאלית, nr. w fbhcv:

[18https://he.wikisource.org/wiki/%D7%90%D7%92%D7%9C%D7%99_%D7%98%D7%9C_-_D7%94%D7%A7%D7%93%D7%9E%D7%94](https://he.wikisource.org/wiki/%D7%90%D7%92%D7%9C%D7%99_%D7%98%D7%9C_-_D7%94%D7%A7%D7%93%D7%9E%D7%94)

"דף על דף" בחברותא, על מסכת תענית.

ילקוט ביאורים, בתוך מתיבתא על מסכת תענית, בית שמש : עוז והדר, חסר תאריך.

ישראל, הרב שאול, פרסום דברי תורה ללא קבלת רשות ממי שאמרם, תחומין, כרך ד, אלון שבות: מכון צומת, תשמ"ג.

כוכב, הרב דוד, <https://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=21151>, כניסה: 16 לפברואר 22, טו' אדר א' תשפ"ב.

מתיבתא, מהדורת תלמוד מבואר על מסכת תענית. על מסכת תענית דף ט עמ' ב' הערה 521.

נאבארו, רבי בכור יצחק, לב מבין על הרמב"ם בהלכות סנהדרין פרק כב עמדין, רבי יעקב בן צבי (הירש אשכנזי) עמדין, בשאלות ותשובות שאלת יעבץ חלק א' סימן ה

פלצינסקי, הרב אליעזר, דף על דף, מועד קטן דף ה.

פריסמן, הרב א"י ואחרים, הלכה פסוקה על חושן משפט, חלק שני, ירושלים: אריאל, מכון הרי פישל, תשמ"ז, דף יד'-טו'.

קארו, הרב יוסף, שולחן ערוך חושן משפט הלכות דיינים סימן ט סעיף ו, ז. הלכות נזקי שכנים סימן קנה סעיף לט.

קוק, הרב אברהם יצחק הכהן, מוסר אביך, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשמ"ה. עמ' מג, מט'-נ.

קוק, הרב אברהם יצחק הכהן, אורות התורה, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשס"ו, פ"ב, ס"א.

קנייבסקי, הרב חיים, בדרך אמונתך, מובא בפרויקט השו"ת +28.

רבינוביץ, הרב רפאל נתן נטע, דקדוקי סופרים, על מסכת תענית. ירושלים: אור החכמה, תשס"ב.

רבינר, הרב זאב אריה, מרן רבנו מאיר שמחה כהן זצ"ל, ת"א: הוצאת המחבר, תשכ"ז. עמ' לג'-לד'.

שביב, הרב יהודה (1989). הוראה שיתופית בחינוך היהודי. בתוך: עיונים בחינוך 51-52, עמ' 63-72. חיפה: אוניברסיטת חיפה.

[וכך כתב בשאלות ותשובות שאלת יעבץ חלק א' סימן ה].

שוטנשטיין, מהודרת התלמוד הבבלי המבוארת על מסכת ברכות, ניו יורק: ארטסקרול, תשנ"ז, דף לג עמוד ב', הערה 27.

מרשתת¹²⁴

הרץ- לזרוביץ, ר' ופוקס, א' (1987). למידה שיתופית בכיתה . חיפה : אח. עמ' 59 – 80.

ויקיפדיה, ערך הפרכה,

<https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%94%D7%A4%D7%A8%D7%9B%D7%94>

ת' כניסה 18 למרץ 2022.

למידה שיתופית כיום,

<https://www.prsona.co.il/single-post/2019/08/22/%D7%90%D7%99%D7%9A-%D7%9E%D7%A4%D7%AA%D7%97%D7%99%D7%9D-%D7%9E%D7%99%D7%95%D7%9E%D7%A0%D7%95%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%95%D7%94%D7%A4%D7%A2%D7%9D-%D7%A1%D7%A7%D7%A8%D7%A0%D7%95%D7%AA>

פיגומים לשיטת ויגוצקי, <https://wikipedikia.org/iw/what-are-the-3-types-of-scaffolds>

ת' כניסה : 16 למרץ 2022.

פרידברג, ד"ר יעקב, אתר הכי גרסינן

<https://bavli.genizah.org/ResultPages/Difference> ת' כניסה : 7 לינואר 22.